

בינ"ו עמ"י עש"ו

קונטרס

מגיד דבריו ליעקב

רביעאה

שיחות מוסר חיזוק והתעוררות

בענייני עבודת ה'

ומהם שיחות

על סדר פרשיות השבוע

נסדר ונערך משיחות מוסר

שנאמרו במקהלות על ידי

הגאון הגדול

רבי יעקב חיים סופר שליט"א

ראש ישיבת 'כף החיים'

בצירוף חידו"ת על הפרשה ועוד

פרשת וילך

ירושלים עיה"ק תובכ"א

תשפ"ג לפ"ק

הלימוד והחיזוק בחוברת
זו מוקדש להצלחה
ברוחניות ובגשמיות
למסייעים בהוצאה לאור

שיחות מוסר אלו הנדפסות בקונטרסי "מגיד דבריו
ליעקב" נסדרו ונערכו מתוך קלטות של שיחות רבינו
שליט"א.

ואם יימצא שגגה וטעות, איתנו תלין משוגתינו.
ובקשתנו שטוחה לפני המעינים הי"ו כי כל שגגה וטעות
יתלו בחסרון דעת העורך, ואנא יודיעני על הטעות.

בתחילת החוברת נדפסת שיחתו של רבינו שליט"א
בחלק השני של החוברת נדפסו חידו"ת על פרשת שבוע,
מחידושיו של רבינו שליט"א על התורה, וחלקם הגדול
רואים לראשונה מכת"י בחוברת זו.

בחלק השלישי של החוברת מצורף חידושים שונים
המלוקטים מקונטרס מערכותיו של רבינו שליט"א
בעניינים שונים.

בחלק הרביעי של החוברת מצורף מחידו"ת רבינו
שליט"א בסוגיות הנלמדות בדף היומי, או שאר חידו"ת
כפי אשר יכיל הגליון

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה לקבלת
הגליונות בדוא"ל:
8542164@gmeil.com

ניתן להשיג את החוברות מידי שבוע מתחילתו בנקודות
המכירה וההפצה של י. בלוי בבתי הכנסת

©

כל הזכויות שמורות

אין לצלם להעתיק לשכפל וכל כיו"ב,
בלא רשות מפורשת בכתב מהמחבר

הערות והארות תיקונים יתקבלו בשמחה,
ובעז"ה יתוקנו במהדורה הבאה

להערות והארות

ניתן לפנות בשעות בין הסדרים
לפלאפון מספר 0548-542-164

פרשת וילך

מפתח העניינים

החסד הגדול שהקב"ה נתן לנו את עשרת ימי תשובה / הימים האלו הם הימים הנפלאים ביותר בחייו של האדם / כללי המשפט בשמים כשדנים על אדם אם צדיק הוא אם לאו / התשובה בעשרת ימי תשובה יפה ביותר ומתקבלת מיד / על אדם להתיירא בימים אלו מפחד הדין / תפקיד האדם בימים אלו לערוך חשבון הנפש / כוחו של הרהור תשובה / אין לך חטא גדול מזה שלא עושה תשובה בימים האלו / אסור לתת לימים האלו לחלוף ולהתבזבז

מפתח חידושי תורה

- א. בענין לא ירפך ולא יעזבך יט
ב. בענין מצוות כתיבת ספר תורה מאריכה ימים יט
והחי יתן אל לבו - עצה נפלאה לימים נוראים כג

מפתח מערכות

- אהבה ויראה כה
ברוגז רחם תזכר כו
חודש כז
חוקים ומשפטים כז
חוקים ומשפטים ל
חטאת - בענין צפון בחטאת לא
חיבוט הקבר לג
חייבי כריתות לוקין לג
חינוך הבנים לה
חכים יוסף ברי בטרפות כרבי יוחנן לז
חלוצה אסורה לכהן אם מהתורה לח
חלל מב

מפתח חידושי סוגיות

- בענין אם כופין להניח תפילין מד

הלימוד בחוברת זו מוקדש לעילוי נשמות

מסעודה בת חסיבה	אליהו מאיר בן סימי	יפה בת עליה
שמועון בן עליה	יוסף בן אסתר	פיבי בת חסיבה
מסעוד בן אסתר	סימי בת חנה	מרגלית בת סימי
יצחק שלום בן צ'לחה חנה	שולמית בת כחילה רחל	יעקב בן עליה
תנצב"ה		

הלימוד בחוברת זו מוקדש לרפואת
מרדכי בן מורווריד אסנת
מיכל בת אסתר
אל נא רפא נא להם

החסד הגדול שהקב"ה נתן לנו את עשרת ימי תשובה

בעזרת ה' יתברך, נראה לדבר מעניני דיומא.

אתמול היה יום ראש השנה, יש לקוות שזוכרים... ובשבוע הבא בשעה הזו כבר נהיה במוצאי יום הכפורים. הימים האלו שבינתיים הם עשרת ימי תשובה, הימים הנפלאים ביותר שיש לאדם. אין פה לתאר כמה צריכים אנחנו להודות ולשבח לחי העולמים ית"ש שבחסדו ובחמלתו ואהבתו העצומה לעמו ישראל נתן לנו את המתנה הנפלאה הזו של עשרת ימי תשובה, כשיש עשרת ימי תשובה הוא **יום הכיפורים**, יום שכולו אהבה, יום סליחה ומחילה לכל עוונותינו.

בעל החינוך (מצוה קפ"ה) כותב, כי מחדס האל ומאהבתו אותנו נתן לנו את ימי התשובה, כדי שאדם יוכל לצאת מבין עוונותיו. אם לא היה קורה הדבר הזה אלא פעם בכמה שנים, הרי האדם היה יכול לרדת במשך הזמן הרב הזה ולשקוע נורא נוראות בטומאת העוונות והיה רח"ל העולם מתחייב כליה, וה' ברחמיו נתן לנו את יום הכפורים פעם בשנה, יחד עם ימי הרצון המוקדמים לו, ימי אלול, ראש השנה ועשרת ימי תשובה, כדי שתהיה לאדם האפשרות להטרה, להתקדש ולשוב בתשובה. הימים האלו הם ימי רצון וכל שערי שמים פתוחים בהם, אלא שצריכים אנחנו לדעת לכלכל צעדינו נכונה.

ראיתי מובא על המשגיח של ישיבת מיר קודם המלחמה, רבי ירוחם זצ"ל, שאמר על עצמו שאם עשרת ימי תשובה לא היו רק עשרה ימים, אלא היו נמשכים עוד כמה ימים, שבועיים או קצת יותר מזה, היה מגיע למדרגת רוח הקדש. למה?! כי בימים האלו יש כל כך הרבה עזרה וסיעתא דשמיא, ומי שיודע לנצל כראוי כל רגע ורגע מהזמן הנפלא הזה יכול להשיג ולקבל הרבה הרבה.

הימים האלו הם הימים הנפלאים ביותר בחייו של האדם

צריכים אנחנו לדעת יסוד נפלא, יסוד ששמעתי מרבותי, אך קודם לכן נקדים הקדמה קצרה מדבריו של רבי אליהו הכהן מאיזמיר זצ"ל, בעל שבט מוסר. הוא כתב ספר בשם 'מעיל צדקה', כשכל הספר הזה מיוסד על מצות הצדקה, על מעלות המצוה הזו ועל שכרו של מי שהוא בעל צדקה. ובספר הזה, מעיל צדקה, הוא כותב וממחיש מה החסד הגדול הזה שעשה אתנו בורא עולם כמה שנתן לנו את עשרת ימי תשובה ובתוכם יום הכיפורים, ואת האפשרות לשוב בתשובה.

א. אנחנו מתחילים בימים אלו שנה חדשה. יהי רצון שתחל שנה וברכותיה, ושנה זו תהיה שנת גאולה וישועה, ותהיה השנה הזו שנת ששון ושמחה ונס יגון ואנחה. נוכה כולנו להיות מעבדיו יתברך ונוכה לתורה ולתשובה שלימה, אנחנו וכל צאצאיו וכל בית ישראל.

וכך הוא כותב שם (סימן אלף תק"ו): **מדת בשר ודם**, ההנהגה האנושית הנוהגת בבין אדם לחבירו, **מי שחטא לחבירו כגון שגרם לו נזק ממון**, שבר מכשיר שלו וגרם לו נזק, או **נזק בגופו**, הכה אותו וחבל בו, וזה כבר כואב ופוגע יותר מנזק שבממון, או **חירפו וגידפו**, או אדם שחירף וגידף את רעהו, וזה קשה מן הכל. מדוע?! כי יש אחד שפוגע בממונו של חבירו ויש אחד שפוגע בגופו, אבל זה שמבייש את חבירו פוגע **בנפשו**. 'למען יזמרך כבוד ולא ידום', אמר הכתוב (תהלים ל, יג). מהו 'כבוד'? זו הנשמה, כותב האבן עזרא. הנפש של האדם נקראת 'כבוד', ואדם שפוגעים בכבודו ומזלזלים בו הנפש שלו נפגעת מאד מאד, וזה מצער את האדם הרבה יותר מאשר שפוגעים בגופו או בממונו.

ואם אדם עשה לחבר שלו נזק בממונו, בגופו או בכבודו, דרך בני אדם שאף אם ירבה עליו **רעים לפייס**, גם אם ישלח לו משלחת אחר משלחת כדי לבקש מחילה ממנו, כיון שהפיוס מיד אחר מה שהזיק לו אינו מקבל פיוס. הוא אומר, 'רק לפני שעה או שתיים פגעת בי, פצעת אותי והזקת לי, ועכשיו אתה בא לבקש מחילה?!' הכאב עדיין טרי, וקשה מאד לנפגע למחול ולהתפייס. אם כן, מה יעשה זה הפוגע?! צריך להמתין זמן רב, ואחרי שעבר הרבה זמן הנפגע כבר שכח קצת מהענין, הרגשות קהו והוא עם פחות כעס ותרעומת, ואז הוא מתפייס ומקבל ממנו הנאה.

כך זה בנוהג שבבשר ודם, שאם עבר שיעור שכחה הנפגע יכול להתפייס. אבל כלפי שמיא, אומר רבי אליהו הכהן, הקב"ה, אף על פי שאדם מרבה לחטוא לפניו ועושה כל תועבות שבעולם ואין שכחה לפני כסא כבודו, והעבר והעתיד הכל לפניו הווה ועומד לפניו כאילו באותו רגע נעשה, היום אצל בני אדם המציאו מושג חדש של "חוק ההתיישנות". למה המציאו את החוק הזה?! לכבוד עצמן המציאו אותו. מפני 'אשר נשיא יחטא', וד'... כדי שאם ימצאו שנכבד פלוני חטא, לא יעמידו אותו לדין. זאת מעבר לכך שבכלל אי אפשר לטפל באלו החוטאים הישנים, שהרי יש כבר הרבה מאד חדשים...

זה בין בני אדם, אבל בשמים אין את חוק ההתיישנות. אדם אומר, 'נכון, חטאתי, אבל הלא זה היה לפני עשרים או שלשים שנה'. זה לא נכון. אצל הקב"ה, אומר השבט מוסר, 'העבר והעתיד הכל לפניו הווה'. כלפי שמיא כל מה שאדם עשה ואפילו בעבר הרחוק, זה כאילו ברגע הזה ממש עשה אותו, ואי אפשר לומר 'החטא הזה עשיתי לפני הרבה שנים, בטח כבר שכחו ממנו'.

ועם כל זה, אומר רבי אליהו הכהן, למרות שמנהג בשר ודם הוא שאחד שמבזים ומכים אותו לא שייך לבקש ממנו סליחה מיד, אלא רק אחרי שיעבור זמן מרובה, ולמרות שהחטאים שעושה האדם כלפי שמיא נעשו ממש עכשיו, ואם כן גם החטאים שאדם עשה לפני עשרים ושלושים שנה נחשבים שנעשו ממש עכשיו והחורבן עדיין טרי והפגיעה עדיין

טריה, מכל מקום אפשר לו לאדם לבקש סליחה כי בבוא החוטא לבקש ממנו יתברך שיתפייס - מיד מקבלו ומרבה להטיב עמו כאילו מעולם לא סר מאחריו וקיים תורתו ומצוותיו, ואדרבה מרבה עמו במתנות שאת כל עוונותיו אשר עשה מהפך לו לזכויות לקבל עליהן שכר.

איפה נשמע כדבר הזה?! יש לך חסד גדול מזה, ויש לך מתנת חנם מעולה מזו?!

אלו הם ימי התשובה. אדם שבא ומבקש בימים האלו מחילה מוחלים לו, למרות שכל החטאים שעשה נצבים ועומדים בשמים כאילו עכשיו וברגע זה ממש נעשו. ולא די בזה שמוחלים לו, אלא הקב"ה נותן לו מתנות טובות ועצומות, שכל העוונות שלו נהפכים לו לזכויות לקבל עליהן שכר.

מי שיתבונן ויעמיק בזה, הרי הדברים האלו מבהילים הרעיון. ואלו הם הדברים שפתחנו בהם ואמרנו, כי הימים האלו, ימי עשרת ימי תשובה ויום הכיפורים, הם הימים הנפלאים ביותר שיש לאדם בימי חייו, ואין לך אושר גדול מזה. וכמובן, זה רק למי שתופס את עצמו בידים ומקבל על עצמו לשוב בתשובה ולהכנס בעולה של תורה כמו שצריך, ואשריו ואשרי חלקו.

כללי המשפט בשמים כשדנים על אדם אם צדיק הוא אם לאו

אבל הימים הנפלאים והנשגבים האלו גם יכולים להפך לימי קטרוג ותביעה. למי?! למי שלא משתדל ומנצל את הימים האלו לתשובה, ולא חלי ולא מרגיש וממשיך בשלו כאילו לא קרה דבר.

נרחיב את הדיבור בענין הזה.

כך כותב הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ג ה"א): **כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכויות ועוונות.** כבר למשפט הראשון הזה של הרמב"ם, צריכים אנחנו להטות אוזן ולשים לב. **כל אחד ואחד יש לו זכויות.** דרכו של היצר, שפעמים הרבה הוא מפיל על האדם תחושה של יאוש, תחושה של 'אני אבוד'. הוא מטעה את האדם ולוחש בקרבו 'כל כך קלקלת וכל כך חטאת ועוויות, אין לך תקנה'. הוא מצייר לו לאדם כאילו הוא נבוכדנצר במהדורה חדשה... על אדם כזה לדעת נאמנה, שיש לו גם זכויות. אין לך אדם שאין לו זכויות, והזכויות - יקרות הן. 'אין שכחה לפני כסא כבודך', בשמים זוכרים את הכל, וגם אם אדם עשה משהו טוב ושכח מזה, בשמים לא שוכחים מזה. כל זכות ומצוה שאדם עשה בימי חייו עומדת ומסנגרת על האדם בשמי שמים, ופועלת לו טובה וברכה.

לכן אסור שיהיה מצוייר אצל האדם תחושה שחורה משחור כאילו הכל אבוד. יהיה מי שיהיה ובאיזה מצב שיהיה, עליו לזכור שיש בידו גם זכויות. אלא מאי?! צריך לדעת עוד ידיעה, שעל האדם לדאוג שהרוב שבידו יהיו זכויות. וכך ממשיך הרמב"ם, **כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכויות ועוונות, ומי שזכויותיו יתירות על עוונותיו צדיק, אם אחד זכה ורובו**

זכויות, הרי זה בשם צדיק יקרא. ולהיפך, מי שעוונותיו יתירות על זכויותיו ח"ו, אחד כזה שלמרות שכמו שאמרנו יש לו זכויות בלי ספק, אבל מכל מקום כשאנחנו באים לחשבון אנחנו מוצאים שהעוונות שלו מרובות על הזכויות, זה נקרא 'רשע'. ומי שהוא מחצה על מחצה, הרי הוא בינוני. מי שיש בידו זכויות ועוונות והם שקולים, הוא נחשב בינוני.

זהו במשפט הפרטי של כל אחד ואחד מאתנו. אבל מוסיף הרמב"ם, כללי המשפט האלו נוהגים לא רק ביחידים אלא גם במדינות. אם היו זכויות כל יושביה מרובות, רוב מעשי אנשי המדינה היו זכויות ומצוות, הרי זו מדינה צדקת, ואם היו להיפך, הרי זו רשעה, וכן, מוסיף עוד הרמב"ם, כל העולם כולו. גם במשפט הבריאה כולה לדון אם הבריאה צדקת או רשעה, הולכים בכלל האמור.

אדם שעוונותיו מרובין על זכויותיו, אומר הרמב"ם, מיד הוא מת ברשעו שנאמר 'על רוב עוונך'. וכן מדינה שעוונותיה מרובים מיד היא אובדת שנאמר (בראשית יח, כ) 'זעקת סדום ועמורה כי רבה', בהיות והיה רוב עבירות בסדום - אבדה. וכן כל העולם כולו, אם היו העוונות מרובים על הזכויות, מיד הם נשחתים שנאמר (בראשית ו, ה) 'וירא ה' כי רבה רעת האדם'.

וכיצד מחשבים ריבוי זכויות או ריבוי עוונות? שיקול זה, אומר הרמב"ם, אינו לפי מנין הזכויות והעוונות אלא לפי גדלם. לא מתייחסים למספר הכמותי של הזכויות והעוונות ואומרים, 'הנה, יש כאן עשרים זכויות וחמישים עוונות, אז יוצא שיש רוב עוונות ובשם רשע יקרא', אלא בוחנים את הרוב האיכותי. יש זכות שהיא כנגד כמה עוונות, לפעמים יש לאדם זכות חזקה ששוקלת בדין כנגד כמה וכמה עוונות, שנאמר 'עין נמצא בו דבר טוב', לפעמים דבר אחד טוב שיש באדם כבר מקנה לו את זכות הקיום. וגם להיפך, יש עון שהוא כנגד כמה זכויות שנאמר 'וחטא אחד יאבד טובה הרבה', למה? כי החטא הוא חטא חמור, ושוקל כנגד כמה זכויות ומכריע את הכף לחובה.

אם כן, איך נדע לחשב את הזכויות והעוונות, מה מהן מכריע? - לא נדע. אין שוקלין אלא בדעתו של אל דעות, והוא היודע היאך עורבין הזכויות כנגד העוונות. ה' יתברך לו נתכנו עלילות, ורק הוא יודע איך לשקול את הזכויות והעוונות ולהכריע מה מהן הרוב. אנחנו קרוצי חומר יודעים רק שהמשפט בשמים הוא ברוב זכויות או רוב עוונות ושיש זכות אחת שהיא כנגד כמה עבירות, אבל איננו יודעים איך לשקול את זה ואיננו יכולים לשער איזו זכות שקולה כנגד כמה עוונות או להיפך.

בשר ודם אין לו את היכולת להבין ולשער בדברים הללו. הרי לפעמים ימצא שאותו אדם יעשה את אותה הפעולה בדיוק, ופעם היא תהיה בגדר 'זכות גדולה' ופעם פחות ממנה. למה? כי כל שינוי במצב גורם הפרש בחשיבות המצוה והזכות. למשל, אם אדם חלש ולא מרגיש טוב או שיש כל מיני דברים שטורדים את מנוחתו, ולמרות זאת הוא מתגבר ועושה

מה שעושה, בא לשיעור תורה וכו', אז המצוה שעושה גדולה לאין ערוך. פעם אחרת יתכן שעשה מה שעשה, אבל התנאים היו יותר נוחים, הוא הרגיש טוב ולא היו לו טרדות, ואם כן הזכות שלו קטנה יותר. אם כן, איך נדע לשער? כל השיקולים האלו נבצרים מדעת האנושית ורק הקב"ה ית"ש הוא היודע ואין שוקלן אלא בדעתו.

אומר הרמב"ם, וכשם ששוקלים זכויות האדם ועוונותיו בשעת מיתתו, כך בכל שנה ושנה שוקלים העוונות של כל אחד ואחד מבאי עולם עם זכויותיו ביום טוב של ראש השנה. ביום ראש השנה כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, ומי שנמצא צדיק, כיון שרובו זכויות, נחתם לחיים. אשריו ואשרי חלקו. ומי שהיו רובו עוונות ונמצא רשע, וכו'. ומי שנמצא בינוני, תולין אותו עד יום הכיפורים, אם עשה תשובה נחתם לחיים, ואם לאו, נחתם למה שנחתם.

ומוסיף הרמב"ם ואומר, לפיכך צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כולה כאילו חציו זכאי וחציו חייב, וכן כל העולם חציו זכאי וחציו חייב. חטא חטא אחד הכריע את עצמו ואת העולם כולו לכף חובה, וגרם לו הרס והשחתה רח"ל, עשה מצוה אחת הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וגרם לו ולהם תשועה והצלה שנאמר (משלי י, כה) 'וצדיק יסוד עולם', היינו, שזה שצדיק, שהוסיף מצוה וזכות, הכריע את כל העולם לכף זכות והצילו, והוא זה שמייסד ומקיים את העולם.

עד כאן דברי הרמב"ם. מדבריו אנחנו למדים שהאדם צריך להתייחס לעצמו כבינוני, כמי שיש בידו מחצה זכויות ומחצה עוונות. מדוע? כי אם אדם יחליט על עצמו שהוא רשע, זה עצמו פתח גדול שימשיך במעשיו המקולקלים. הוא יאמר, 'ממילא אבד שבירי ובטל סיכויי, וממילא אני אבוד, ומה תעזור לי עוד מצוה אחת?!' חלילה לחשוב ולומר כן. לעולם צריך האדם לראות את עצמו בינוני, אומר הרמב"ם. תדע שאם תוסיף זכות אחת הרי צידקת את עצמך ואת העולם כולו, ואם חלילה להיפך - אבוי ואבוי.

התשובה בעשרת ימי תשובה יפה ביותר ומתקבלת מיד

ויש הערה גדולה בדברי הרמב"ם, עמדו עליה המפרשים. מדברי הרמב"ם מבואר שביום ראש השנה יש דין ומשפט בשמים על כל אדם ואדם. אם יצא צדיק חותמים אותו לחיים, אם יצא רשע, אינו נחתם לחיים, ואם יצא בינוני, תולין אותו עד יום הכיפורים. אם עשה תשובה נחתם לחיים, ואם לא - לא.

ב. אמר הסבא מנובהרדוק זצ"ל, מה פירוש הדבר ש'תולים' את הבינוני עד יום הכיפורים? כפשוטו. צריך כל אדם, אמר הרב, לצייר ולהמחיש ולדמות בנפשו איך מוציאים אותו לעמוד התליה, זה שמצויר כמו כ"ף סופית במגילת אסתר, ציור המיועד להמן ולכל שונאי ישראל [אגב, הצייר שם לא דקדק כל כך כיון שצייר את בני המן תלויים על העץ עם הראש, אבל לשיטת התוספות (חגיגה יא.) תלו

ושאלו המפרשים, למה הרמב"ם תולה את דינו של הבינוני בעשיית התשובה, וכותב שדינו יזכר אם יעשה תשובה או לא?! הרי בינוני הוא זה שיש בידו מחצה זכויות ומחצה עונות, ואם כן לכאורה מספיק שהבינוני הזה יוסיף זכות אחת בעשרת ימי התשובה האלו וממילא יהיו בידו רוב זכויות ומגיע לו שיחתם לחיים! אם הבינוני הזה ילך וילמד תורה, יברך ברכת המזון או יתן צדקה, זה לא יעזור?! - משמע מדברי הרמב"ם שלא. צריך דווקא **תשובה**. ולכאורה, מה הטעם בזה?! מדוע זה נעל הרמב"ם את השערים בפני הבינוני, ולא השאיר לו אלא את שער התשובה?!

אומר הגאון רבי איצ'לה בלאזר זצ"ל, הדברים יובנו עם מה שכתב הרמב"ם לפני כן. הרמב"ם בפרק ב' (ה"ו) כותב, **אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם**, תשובה תמיד מועילה, וצעקה שאדם צועק מעומק לבו ומתוך תוכו לבורא עולם שיושיענו, נשמעת בכל מצב, כי 'קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת' (תהלים קמה, יח). ואם יש צירוף של שניהם גם יחד, גם תשובה וגם צעקה, אומר הגאון בעל שאגת אריה זצ"ל בספרו טורי אבן (ר"ה ט"ז ב') שיש בכחם לקרוע גזר דינו של אדם, אפילו יהיה זה גזר דין של יחיד ואפילו גזר דין שיש בו שבועה. אין שום דבר שיכול לעמוד כנגד תשובה וצעקה.

הוא שאומר הרמב"ם, **אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם**, תמיד תשובה וצעקה מועילים. אדם לא יכול לומר 'המצב אבוד', כי תשובה וצעקה פועלים מה שאין האדם בכלל יכול לשער ולתאר בדעתו. אבל, מוסיף הרמב"ם, למרות שכך זה תמיד, **בעשרה ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים**, עשרת ימי תשובה, הכוללים בתוכם גם את ימי ראש השנה ויום הכפורים, **היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד, שנאמר (ישעיה נה, ו) 'דרשו ה' בהמצאו'**.

הוא שאמרנו בתחילת הדברים, שאדם צריך לדעת את מעלת הימים הנשגבים האלו, עשרת

אותם בלי ראש. מדוע?! כי לא היה להם ראש... מישוהו עם "ראש" היה מתחיל עם כלל ישראל?!, מעלים אותו על בימה גבוהה תחת העמוד, וכורכים את החבל סביב גרונו.

כל אחד צריך לראות את עצמו בימים אלו כבינוני שתלוי ועומד, אומר הרמב"ם. ואם כן, כל אחד ואחד צריך לראות את עצמו כעומד עם החבל סביב גרונו, תלוי ועומד. אם זכה ועשה תשובה מוציאים את החבל ממנו ושולחים אותו לחיים טובים ולשלום, אבל אם לא עשה תשובה, סופו ידוע.

והוסיף הסבא מנובהרדוק ואמר, רגע. אמרנו שאם האדם עשה תשובה, מסלקים את החבל מגרונו ופוטרים אותו לחיים טובים ולשלום. ומה עושים עם הבימה?! לוקחים לו אותה?! לא ולא, אמר הרב. אין לוקחים אותה ממנו. כיון שעשה תשובה, התרומם והתעלה, ומשאירים אותו במדרגתו הגבוהה. אם את החבל לוקחים, אבל את הבימה אין מסלקים ומשאירים אותו עומד גבוה גבוה, 'גדולה תשובה שמוגעת עד כסא הכבוד' (יומא פו.).

ימי תשובה. אין בכל חייו של האדם עוד ימים נפלאים שכאלו, ואם אדם לא מנצל את הימים האלו זה פסידא דלא הדר רח"ל.

על אדם להתיירא בימים אלו מפחד הדין

וכך כותב רבינו יונה בשערי תשובה (שער שני אות יד), כאשר הוא מדבר על הדרכים המביאים את האדם לשוב לבוראו: בעשרת ימי תשובה הירא דבר ה' לבו יחיל בקרבנו, מי שיש בו יראת שמים יש לו בימים האלו אימה ויראה, שכל מעשיו בספר נכתבים ובעת ההיא האלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע. בימים האלו אנחנו אומרים 'המלך המשפט', מדוע?! אומר רש"י (ברכות יב:), לפי שבימים הללו הקב"ה מראה את מלכותו לשפוט את העולם. ולכאורה, בראש השנה היה משפט, אבל למה גם בעשרת ימי תשובה אומרים 'המלך המשפט'?! אלא שבאמת המשפט לא נגמר בראש השנה, אלא רק מתחיל בראש השנה, כמו שכותב ביערות דבש, ונמשך בעשרת ימי תשובה, עד שמסתיים בשעת הנעילה.

אדם שנמצא לפני מלך ששופט ודן אותו, איך הוא נראה?! איך הוא מרגיש?! ואם כן הוא שעכשיו אנחנו נמצאים במשפט, אנחנו צריכים להתנהג כמו מי שמתנהג בעת משפט. האדם נידון בראש השנה, וגור דין נחתם ביום הכפורים. ובעת אשר יחטא האדם כי יביאו את דינו לפני מלך בשר ודם הלא יחרד חרדה גדולה, לו יצויר שהיה לאדם משפט כאן בארץ באיזה בית משפט, הרי כבר לא היה יושב שקט ושאנן ולא היה מרגיש בנח. כל שכן אם המשפט הוא על דבר חמור שיכול לגרום לו לשלם קנס כספי גדול או מאסר של כמה שנים בבית סהר, ואין צריך לומר אם המשפט הזה יכול לגזור עליו עונש מוות. אחד כזה, אומר רבינו יונה, ללא ספק ישית עצות בנפשו בכל דרכי החריצות יחיש מפלט לו, יחפש את הסגורים הכי טובים כדי שיהיו לו סיכויים טובים יותר לצאת זכאי במשפט. הוא ינסה גם לברר ולחקור מי הוא השופט. מדוע?! כי יש שופטים מיוחדים שפועל אצלם הענין של 'מתן בסתר יכפה אף'... נותנים מתחת לשולחן מה שנותנים (כי אין ברכה אלא בדבר הסמוי מן העין... ב"מ מ"ב ב') והתיק נעלם ביחד עם השוטר... בכל אופן, ברור שהוא לא ישב בשקט שאנן ושליו, אלא יעשה כל מה שיכול כדי להצליח לצאת זכאי במשפט וישתדל 'בכל דרכי החריצות'. אם ישמע שיש מישהו שהוא מבין בתחום, ירוץ אליו מיד ויאמר לו 'תשמע, עשיתי כך וכך, אנא ממך תן לי עצה והדרכה איך אני יכול לצאת זכאי'.

ולא יעלה על רוחו, אומר רבינו יונה, לפנות על ימין או על שמאל להתעסק ביתר חפציו. אחד כזה שעומד ומזומן לפני משפט אצל בשר ודם, כל כולו טרוד ועסוק רק במשפט. אם תגיע לחנות שלו תגלה שהיא סגורה על מנעול וברית. תשאל אותו, 'לאן נעלמת?! הרי עכשיו סוף השנה ותקופת החגים מתקרבת, יש הרבה קליינטים!' והוא יענה לך, 'עוזב אותי. לא מעניינת אותי החנות ולא מעניין אותי שום דבר אחר, חוץ מהמשפט'. כל המחשבה של

אדם כזה סובבת סביב דבר אחד, 'איך אני יכול לצאת זכאי במשפט'. ולא ישגיח לפתח ולשדד אדמתו, אם יש לו שדות וכרמים, בתקופה הזו של המשפט הוא מזניח אותם ולא מתעסק בהם, כי כל עסקו עכשיו במשפט. ולא יתרפה ביום צרה מהכין לב להנצל כצבי מיד. כל מגמתו של זה הוא לצאת חי וזכאי.

וכאן אומר רבינו יונה מוסר נורא: מה נואלו היוצאים לפעלם ולעבודתם עדי ערב בימים הנוראים ימי הדין והמשפט ואינם יודעים מה יהיה משפטם. 'מה נואלו', מגדיר אותם רבינו יונה. מי מכונה בשם 'נואל'? - הטיפש. בעשרת ימי תשובה שהם ימי רחמים אך גם ימי משפט, יש למישהו זמן להתעסק עם העבודה שלו? זה הזמן להניח לעסקים ולעבודה ולהתעסק בדברים היותר חשובים, 'איך אני יוצא זכאי במשפט', 'איך אני משפר את מעשי', ו'איך אני חוזר בתשובה באמת'. זה מה שצריך להיות בראש שלנו בימים האלו.

תפקיד האדם בימים אלו לערוך חשבון הנפש

מה כן ראוי לעשות בימים האלו?! - ראוי לכל ירא אלקים למעט בעסקיו, גם אם אמנם אדם לא יכול לסגור לגמרי את העסקים שלו, מכל מקום עליו לצמצם בהם. תעבור קודם את הימים האלו, תנצל אותם כמו שצריך, ואחרי זה תחזור לעסקך. לא כמו שאמר לי אותו שוטה לפני שנים כשדברתי אותו ואמרתי לו, 'תראה, הגיעו ימי אלול ומתקרבים הימים הנוראים, צריכים לעשות תשובה'. מה אמר לי היהודי?! - 'תראה כבוד הרב, עכשיו סוף שנה והחנות שלי מלאה קליינטים. אחרי החגים בעזרת ה'... אחרי החגים כבר יהיה מאוחר, וגם אם תמיד תשובה מועילה כמו שהזכרנו מקודם, מכל מקום עכשיו הוא הזמן המובחר, וכל הרהור תשובה בימים האלו פועל נמרצות מה שאין הפה יכול לתאר.

לכן ראוי לכל ירא אלוקים למעט בעסקיו ולהיות רעיוני נחתים, כלומר, שהמחשבות שלו צריכות להיות מרוכזות ונתונות בדברים הבאים - לקבוע ביום ובלילה עתים להתבודד בחדריו ולחפש דרכיו. אדם צריך לקבוע לו זמן לחשבון הנפש.

הסבא מקלם אמר, שהמשפט היותר קשה שיש בשמים הוא שיגזר על האדם שתהיה לו השנה הבאה כמו השנה שחלפה. אוי ואבוי לו לאדם שנשאר באותם מידות ובאותה ההנהגה שהיתה לו בשנה שעברה. מדוע? כי אנחנו רוצים להתקרב יותר לבורא עולם ורוצים להיות יותר עבדי ה', שהרי בשביל זה באנו לכאן וירדנו לעולם המעשה, כדי שנהיה עבדים נאמנים לה' יתברך ונעשה נחת רוח לפניו. אם נשאר באותו המצב, אוי לנו ואוי לנפשנו.

לכן על כל אחד בימים האלו 'להתבודד בחדריו' ולהתבונן, איך היא הדרך שאני הולך בה. לאיזה כיוון היא מוליכה אותי. האם היא הדרך העולה במסילה בית אל, וכשאלך בה אהיה יותר ויותר עבד ה', עם יותר תורה ויותר יראת שמים, או שח"ו הדרך הזו מספקת לי

רק מעניי העולם הזה?! לקדם אשמורות להתעסק בדרכי התשובה וכשרון המעשה, לשפר את המעשים בכל התחומים, הן בבין אדם למקום והן בבין אדם לחבירו.

ובפרט צריכים לשים מאד מאד את הדגש על הענינים של בין אדם לחבירו. כי באותם המצוות של בין אדם למקום אדם בדרך כלל אכן משתדל, אבל הענינים של בין אדם לחבירו יותר לקויים ורפויים. הרבה זהירות ודקדקנות נצרכת כדי שלא יהיו קפידות בין איש לרעהו, וכדי שכל עסקי המושא ומתן ועניני הממון יהיו כדת וכדין. **לשפוך שיח, לשאת תפילה ורנה ולהפיל תחינה.** זה הזמן לבכות לפני ה' יתברך ולשוב בתשובה, כי בימים האלו יפה התשובה ומתקבלת היא מיד, כמו שראינו מדברי הרמב"ם. ואין אפשר שחלילה הימים האלו ילכו להבל ולריק?! **הלא העת עת רצון והתפילה נשמעת בה כענין שנאמר** (ישעיה מט, ח) **'בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך',** ואמרו רבותינו (ראש השנה יח): **דרשו ה' בהמצאו אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים.**

עד כאן דברי רבינו יונה זצ"ל. ומדבריו אנחנו למדים שבימים האלו חובה עלינו לייחד לנו זמן לחשבון הנפש, זמן בו נתבונן ונבחן את עצמנו, נעמיק במעשינו ונראה לאן הם מוליכים אותנו. יש אחד שאומר, 'מה חסר לי?! הכל בסדר אתי'. הפלא יועץ מציע לאחד כזה, שלא יחכה לצפצוף המבשר את כניסת יום כיפור, אלא יוציא עכשיו את המחזור מהארון, ויפתח אותו בידיו. יש אחד שכשרואה את הוידוי חושב שזה נאמר על החברים שלו... 'אוהו, החטא הזה שייך לפלוני, שכך הוא עושה וכך הוא עושה', 'החטא הזה, שייך לאלמוני', וכן הלאה. ולא היא. הוידוי נאמר ביחס לכל אחד ואחד עצמו, וכל אחד יפתח את הוידוי ויראה מה אפשר לו לתקן ומה אפשר לשפר.

הכרתי חכמים ושלמים שבימים האלו קיימו את דברי רבותינו. בימים האלו היה המחזור בידם, והיו מתבוננים בו ונותנים אל לבם. את הפיוט הקדוש 'לך אלי תשוקתי' המעורר את הלב לצמאון ולדבקות בבורא לא היו אומרים רק ביום כיפור, אלא גם עכשיו, בעשרת ימי תשובה. כך גם עם הפיוט 'כתר מלכות' של רבי שלמה ׳ן גבירול ז"ל, וכך עם שאר הפיוטים של רבותינו הקדמונים המעוררים את הלב לתשובה. עכשיו זה הזמן, והרהור תשובה בימים אלו פועל הרבה הרבה.

אי אפשר שבימים האלו אדם יהיה טרוד או יטריד את עצמו בדברים אחרים, ועל כל אחד לראות לשקוד על דלתי התשובה, לשפוך שיח ותפילה לפני ה' יתברך שיזכה לשוב בתשובה שלימה ויזכה לשוב ולהתקרב אל בוראו. שמעתי מרבינו הגדול חכם משה צדקה שליט"א בשם הפלא יועץ, שבימים האלו על האדם לא להסיח דעת משלשה דברים: א'. לדאוג שהזמן לא ילך לבטלה. ב'. להרהר בתשובה. ג'. להרבות בצדקות. נותר לנו רק שבוע אחד של ימי רצון בהם התפילה נשמעת והתשובה מתקבלת בנקל, ולא יתכן שהזמן ילך לאיבוד.

וכך אומרת הגמרא ביבמות (עב), 'עת רצון - מלתא היא'. כלומר, יש זמנים שהם מוגדרים כעת רצון, ובהם יש כח מיוחד להשיג מה שמסוגל להשיג בזמנים האלו. הזמן הוא זמן התשובה, ומי פתני לאבד את הזמן היקר הזה, שכל הרהור תשובה בו חשוב למאד, וכבר הזכרנו מקודם מה שאמר רבי ירוחם על עצמו.

כוחו של הרהור תשובה

מהו כחו של הרהור תשובה?! אני מספר לכם מה שראיתי בעיני לפני כמה שנים כאן, ברחוב דוד. יהודי אחד הלך ברחוב. איך הוא נראה?! - רחמנא ליצלן, האוזן שלו שוקלת קילו. למה?! בגלל ריבוי הטבעות שתלויים בה... טבעות ונזמים, בכל הגדלים, מכל הסוגים ובכל הצבעים. האף?! - הוא בכלל בשר שנתעלם מן העין... לא רואים אותו. שערותיו היו עד המתניים. והוא הולך ערום ועריה, בלי נעלים כאילו כאן הוא חוף הים. בקיצור, ספק אדם ספק חיה, אחד כזה שאסור לראות אותו באמצע הלילה מפני הפחד...

היינו שם כמה בני תורה יחד, הסתכלנו עליו והוא הסתכל עלינו. התפעלתי. ממה התפעלתי?! מהצורה שהוא הסתכל עלינו. הוא ביטל אותנו במבט שלו, קיים בנו את מה שכתוב 'לא יבוש מפני המלעיגים עליו'...

עכשיו תשמעו את השאלה. תארו לכם אחד כזה נגש לבת ישראל, מוציא טבעת אחת מהכיס, מהאוזן או מהאף, ואומר לה 'הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל על מנת שאני צדיק גמור'. מה הדין שלה?! לא 'אומן.. ספק מקודשת, וחוששים לקדושינו, כיון שאולי הרהר תשובה. ולכאורה, על מה ולמה מקודשת?! הספק חיה הזה נעשה פתאום לצדיק גמור?! בשלמא זה שכל מי שרואה אותו עושה תשובה, אנחנו יכולים להבין... אבל הוא?!

אבל כן. כך אומרת הגמרא (קדושין מט:). אנחנו חוששים שגם האדם הזה, ברגע הזה שאמר 'הרי את מקודשת לי על מנת שאני צדיק גמור' הרהר תשובה בלבנו, ואם כן, כותב המנחת חינוך (מצוה שס"ד), ברגע הזה פקע שם 'רשע ממנו'. בוודאי שהוא צריך לטפל בעבר, עליו להשיב את הגזילות ועליו לבקש מחילה מאלו שפגע בהם, אבל שם רשע כבר פקע ממנו בהרהור תשובה אחד. וכך פסק מרן זצ"ל בשלחן ערוך (אבן העזר סימן ל"ח ס"א) להלכה ולמעשה, שאם אחד, - כל אחד שיהיה - קידש את האשה על מנת שהוא צדיק גמור חוששים לקדושינו וצריכה לקבל ממנו גט.

הנה לנו מבואר באר היטב כמה כחו של הרהור תשובה אחד. קל וחומר בן בנו של קל וחומר אלף פעמים, בימים האלו, עשרת ימי תשובה, בהם שערי שמים פתוחים ודלתות התשובה פתוחות לרווחה, מי יוכל לדעת מה כוחו של הרהור תשובה אחד, ומה בכוחו של

רצון אחד של האדם להתקרב אל בוראו לפעול. ואם כן, איך יתכן שאדם יתן לזמן הקדוש הזה להשמיט מתחת היד?! לכן אמר רבינו יונה 'מה נואלו האנשים שיוצאים לפעלם ולעבודתם עדי ערב', כי אין לך טפשות גדולה מזו שאדם יבזבז את הזמן המסוגל הזה לדברים של מה בכך. גם אם אדם לא יכול לסגור לגמרי את העסקים שלו, אך על כל פנים יראה לצמצם אותם, וגם בעסקים עצמם יהיה הספר הזה 'שערי תשובה' פתוח על ידו וינצל את הרגעים הפנויים לעסוק בו. זהו צו השעה.

אין לך חטא גדול מזה שלא עושה תשובה בימים האלו

עתה נחזור למה שפתחנו בו. ראינו את דברי הרמב"ם שהבינוניים תלויים ועומדים בימים האלו עד יום הכיפורים. אם עשה הבינוני תשובה, נחתם דינו לחיים טובים ולשלום ביום כיפור, אשריו ואשרי חלקו, ואם לאו - לאו. שאלנו שאלה גדולה, הלא הבינוני הוא מי שבידו מחצה עוונות ומחצה זכויות, ואם כן למה צריך שיעשה תשובה בשביל שיחתם דינו לחיים?! הלא לכאורה ראוי היה שיספיק לו להוסיף זכות אחת ואז יהיו בידו רוב זכויות וצדיק יקרא!

התירוץ לזה, אומר רבי איצ'לה בלאזר זצ"ל, כי אדם שלא יעשה תשובה בעשרת ימי תשובה, העוון הזה עצמו על שלא מנצל את הימים המסוגלים האלו לעשיית תשובה כל כך עצום ורב, עד שאין שום זכות שיכולה לעמוד כנגדו. הקב"ה בא אלינו ואומר לך 'בוא, אני כבר פתחתי לך את הפתח וכל מה שאתה צריך לעשות הוא רק לא לאטום את הלב ולא לנעול את הלב מהרהורי תשובה', ואם אדם לא מושיט יד ליד המושטת ומתעלם מכל זה, אין לך עוון גדול מזה. עד כדי כך ששום זכות לא תגדל מזה ושם זכות לא תוכל להכריע את כף דינו לזכות.

ורבי איצ'לה מביא את הסיפור המפורסם שהיה עם האמורא רב ואותו קצב. הגמרא מספרת במסכת יומא (פז.) על רב - שהיה גדול הדור ורבן של כל בני הגולה, כלשון רש"י במסכת ביצה (ט.), ואנחנו רואים בתלמוד שמתייחסים אליו כמו אל תנא (עירובין נ' ב' כתובות ח' א' ועוד) וכן מקשים מדבריו על שאר האמוראים - שהיה לו מקרה עם קצב אחד. הלא הגמרא במסכת קדושין (פב.) אומרת שהטוב והכשר שבטבחים והקצבים הוא שותפו של עמלק. ואם ככה הוא הטוב, איך נגדיר את הרע שבהם?!... והיה קצב אחד, הרע שבהם, שביזה והשפיל את גדול הדור, את רב.

ג. עכשיו הוא הזמן לעסוק ב'שערי תשובה' שער רביעי, בביאור ארבעת חילוקי הכפרה, או את הלכות התשובה שכתב הרמב"ם.

וראיתי בספר 'שלחן גבוה' שכתב שלכן חיבר הרמב"ם עשרה פרקים בהלכות תשובה, כדי שבעשרת ימי תשובה יוכל האדם ללמוד בכל יום פרק אחד מהלכות התשובה, עד שביום העשירי ילמד את הפרק האחרון, הפרק שעוסק באהבת ה'. כי זו תכלית התשובה ותכלית הכל שהאדם יהיה דבוק בבורא.

אין לך עוון מר מביזוי תלמידי חכמים. הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה (פ"ו הי"א) כותב שביזוי חכמי התורה הוא עוון חמור שבחמורים. רב המתין שאותו קצב יבוא לבקש ממנו מחילה, כמו שכתוב בהלכה. עברה השנה, ואותו קצב לא הגיע. למה לא הגיע?! אולי היה עסוק. כמו שאמר אותו אחד, 'אחרי החגים יהיה זמן'.

הגיע חודש אלול. בחודש אלול יש הרבה שמתעוררים לשפר את מעשיהם ומתכוננים לראש השנה, אבל הקצב הזה לא חלי ולא מרגיש, לא מגיע. עברו כל ימי אלול, והקצב עוד לא בא לבקש סליחה. גם כשהגיע ערב ראש השנה לא הגיע אל רב לבקש את סליחתו. אחרי ראש השנה הגיעו עשרת ימי תשובה, שבהם צריך כל אחד ואחד לבקש סליחה ומחילה מרעהו אם פגע בו והעליב אותו, כמו שכתוב בשלחן ערוך (אורח חיים סימן תר"ו ס"א), כי 'עבירות של בין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שיפייס את חבירו' (יומא פה:), אבל הקצב עדיין לא בא.

הגיע ערב יום כיפור. מי לא מתפייס עם חבירו ביום הזה?! אבל הקצב לא בא. כיון שראה רב שהקצב לא מגיע אליו, החליט שהוא בעצמו יגש אליו. אמנם הקצב הוא זה שהיה צריך להגיע אל רב, אבל מכיון שלא הגיע החליט רב למחול על כבודו ולגשת בעצמו אל החנות שלו, יושיט לו את ידו לשלום יסלח לו ויתפייס עמו.

רב הלך לחנות של אותו קצב, ובדרך פגש אותו תלמידו רב הונא. שואל רב הונא את רבו רב, 'מה עושה פה כבוד הרב באמצע השוק בערב יום כיפור בחצות היום?! מה קרה?!' אמר רב לרב הונא, אתה הרי יודע את הסיפור שהיה לי עם אותו קצב שפגע בי, ביזה אותי והשפיל אותי. חיכיתי כל השנה שיבוא לבקש ממני מחילה ולא הגיע. חיכיתי באלול, חיכיתי בעשרת ימי תשובה, ולא בא. אמרתי אלך אני בעצמי אליו, אושיט לו את ידי ונגמור את הסיפור.

מספרת הגמרא, כשרב הונא שמע את זה, אמר לעצמו, אוי ואבוי. 'אזיל אבא למקטל נפשא'. אני כבר יודע מה יהיה הסוף של הסיפור, מורי רב הולך להמית נפש בישראל. וכך היה, כמו שמספרת הגמרא. רב הגיע לחנות של אותו קצב, והקצב הזה היה עומד שם בחנותו כשראש של בהמה מונח לו על השלחן, גרזן בידו והוא מפרק את הבהמה, מנתח אותה לנתחיה ומוציא את הבשר, בדרך הקצבים. באותו הרגע שרב נכנס לחנות זקף הקצב את עיניו לראות מי נכנס לחנות, וכיון שראה את רב אמר לו 'תסתלק מפה! לך מכאן עכשיו, ואין לי עסק אתך'.

זו היתה קבלת הפנים שעשה הקצב לרב. לא די שלא בא לבקש ממנו מחילה, אלא גם עכשיו שרב מגיע בעצמו אליו כדי להתפייס אותו, עדיין הוא דוחה ומבזה אותו. רב לא ציפה שכך תהיה קבלת הפנים שלו. הוא בא כדי להתפייס עם הקצב, ולא די בזה שהוא לא רוצה להתפייס אלא הוא עוד מוסיף חוצפה על חוצפה ומבזה ומגרש אותו. הלך רב לביתו.

באותה שעה, מספרת הגמרא, הכה הקצב עם הגרון על העצם של הבהמה, ונשברה העצם נתזה ופגעה בגרונו ונפל מת על הבהמה, לקיים מה שנאמר 'בחייהם ובמותם לא נפרדו'... אידי דחביבא ליה הבהמה, מת נפל עליה. ומדוע העצם פגעה דווקא בגרונו?! אומר המהרש"א, לפי שקלקל בגרון. הוא ביזה והעליב את רב בפיו בפעם הראשונה ובפעם השנייה, ולכן כשמדת הדין פגעה בו, לקה בגרונו, במקום בו קלקל ועיוות.

ולכאורה, אמר רבי איצ'לה, אם רב לא היה הולך לחנות של הקצב, היה מגיע לו עונש מוות?! - ודאי שלא. אמנם הוא צריך לבקש מרב מחילה, אבל אם לא ביקש, אין על זה עונש מיתה. אלא שכל אחד מבין שאם רב בכבודו ובעצמו מגיע אליו, מושיט לו יד להתפייס ואומר לו 'בוא, אני מוחל וסולח לך, בוא ונפתח דף חדש', והוא לא מקבל את ידו המושטת אלא אדרבה אומר לו, 'תסתלק ותלך מכאן, אין לי עכשיו זמן בשבילך', כל אחד מבין שהגיע לו מה שהגיע לו.

אומר רבי איצ'לה, צריכים אנחנו להזהר שלא נלך בדרך של הקצב הזה, ח"ו. הרי ראינו בדברי הרמב"ם מה המעלה של הימים האלו. 'דרשו ה' בהמצאו', הימים האלו הם ימי רצון שבהם הקב"ה פותח את כל השערים ומושיט לנו את היד, היתכן שאדם לא יקבל את היד המושטת?! אם אדם לא מושיט את היד אלא ממשיך להתעסק בעסקיו, הרי הוא ממש כמו אותו קצב שאמר לרב, תסתלק מפה, אין לי זמן בשבילך עכשיו. אוי ואבוי למי שאומר כלפי שמיא, 'אין לי פנאי עכשיו, אני טרוד בעסקים שלי'.

זהו שכותב הרמב"ם, הבינוני תלוי ועומד בימים אלו עד יום הכיפורים. אם עשה תשובה נחתם לחיים, אבל אם לא עשה תשובה לא יעזרו לו שום זכויות נוספות. כי עכשיו הוא עת רצון וזמן מסוגל לעשות תשובה, ומי שנמנע ומתרשל מלעשות עכשיו תשובה, עונו רב מנשוא ומכריע את דינו. נמצא אם כן שהימים האלו אכן הם ימי רצון, אבל בגלל זה יש עלינו גם תביעה שנציל את הימים האלו כמו שצריך.

אסור לתת לימים האלו לחלוף ולחתכזבז

לכן כל אחד ואחד צריך לאמץ בימים האלו את העצה של רבינו יונה, לשבת ולהתבודד עם נפשו לחשב את דרכיו, ולראות מה יכול לתקן ומה יכול לשפר. הלא ראינו בשנה שעברה מהו המשפט של ראש השנה, וכמה גזירות קשות היו לכלל ישראל בכלל ובפרט. אנחנו מקווים מצפים ומייחלים שנוכה ביום כיפור הקרוב כבר לעבוד את העבודה בבית המקדש ולשלח את השעיר המשתלח כפשוטו וכמדרשו, אבל אנחנו לא יכולים לדעת דבר מהעתיד להיות.

זה הזמן לפעול. הימים האלו הם ימי אהבה, ימים שיש בהם סיוע ועזרה מן השמים לשוב בתשובה. לכן כל שאר העסקים שיש לאדם לא צריכים לעניין אותו בכלל בימים האלו,

וכל מחשבותיו ורעיונותיו יהיו אך ורק בעניין הזה של עשיית התשובה. הרב חיד"א ז"ל מספר על רבותיו גדולי הדורות רבני ירושלים לפני שלוש מאות שנה ויותר, שבימים האלו היו מצמצמים אפילו בפלפולי דאורייתא ומייחדים יותר זמן להרהורי תשובה, כי עכשיו הוא הזמן לעשות תשובה ולשפוך שיח לפני בורא עולם כמו שאומר רבינו יונה, כדי שנצא זכאים בדין. וכשאדם שופך שיח לפני בורא עולם, תפילתו נשמעת, וכשאדם מהרהר בתשובה, תשובתו רצויה, וכבר ראינו מה כוחו של הרהור תשובה אחד.

כלל הדברים, אסור לתת לימים הקדושים האלו לחלוף בלי שיפעלו אצלנו שינוי גדול ויהפכו אותנו מרע לטוב. הימים גדולים ועצומים והרווחים נפלאים, ואם אדם מנצל את הימים האלו כמו שצריך הוא יכול לזכות לחיי נצח בשני העולמות. אסור לנו להרדם ואסור לנו לבזבז את הזמן. עלינו להרבות בלימוד המוסר שפותח את הלב ומראה לאדם את הדרך אשר ילך בה, כי בלי לימוד המוסר 'דרך איש ישר בעיניו'. על כל אחד ואחד לייחד את הזמן להתבודד עם בוראו ולעשות את חשבון נפשו, ועל כל אחד לקחת לידי את המחזור של יום הכיפורים ולעבור על התפילות הבקשות והוידוים, לבחון מה יכול לתקן.

וצריך כל אחד ואחד לדבר על זה גם כן בביתו ולעורר על כך שהזמן עכשיו הוא זמן גדול, ומטעם זה כתוב בשלחן ערוך שגם הנהגות של חומרא וחסידות שאדם לא נוהג בהם במשך השנה מאיזו סיבה שתהיה, מכל מקום בימים האלו צריך להוסיף אותם [ואם ישארו בידו הלאה למשך השנה כולה, מה טוב ומה נעים]. וכשאדם מנצל את הימים האלו לתשובה ולחשבון הנפש, אשריו ואשרי חלקו. זהו סוד ההצלחה כדי לצאת זכאים בדין, וה' יהיה בעזרנו, נזכה כולנו לחתימה טובה שנת גאולה וישועה, אמן ואמן.

חידושי תורה פרשת וילך

א. בענין לא ירפך ולא יעזבך

דברים (ל"א ו'): "חזקו ואמצו אל תיראו ואל תערצו מפניהם כי ה' אלקיך הוא ההולך עמך לא ירפך ולא יעזבך". ובתרגום אונקלוס שם תרגם "לא ירפך ולא יעזבך" - "לא ישבקנך ולא ירטשנך".

והנה שם (פסוק ח'): "וה' הוא ההולך לפניך הוא יהיה עמך לא ירפך ולא יעזבך" וכאן תרגם אונקלוס "לא ירפך ולא יעזבך" - "לא ישבקנך ולא ירחקנך", ולא כמו שתרגם לפי זה "לא ישבקנך ולא ירטשנך" ולא אדע פשר השינוי וצ"ע.

ואמרתי לנפשי אחרי שכבר נתברר אצלי שתרגום אונקלוס הנדפס בחומש העמק דבר של הגאון הנצי"ב ז"ל הוא מדויק וכמו שכתבתי בחיבורי הדר יעקב ח"ב (סימן ל"ב דף קכ"ח) ושם ח"ד (סימן מ"א דף קפ"ב), ע"ש, ובחיבורי הנכחי לעיל (סימן , וסימן) ע"ש, אם כן נעיין שם ואולי יש שם גירסה אחרת, ואכן עיינתי שם וראיתי שבשני המקומות תרגם בשוה ולא "ירחקנך", ולפי זה יוצא מה שמתורגם בשאר חומשים אינו מדויק וכנ"ל ודוק.

ועבשיו עיינתי בתרגום אונקלוס הנדפס בחומש "נתינה לגר", וראיתי שם שגם הוא תרגם בשני המקומות בשוה, ולא "ירטשנך", וזה לא כתרגום אונקלוס שבחומש העמק דבר שבשניהם תרגם ולא "ירחקנך" כנ"ל.

נמצא לפי האמור שיש לנו בתרגום אונקלוס שלש נוסחאות וצ"ע. [ויש עוד לבדוק בתרגומי אונקלוס שעל פי כתבי יד].

ב. בענין מצוות כתיבת ספר תורה מאריכה ימים

דברים (ל"א י"ט): "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת, ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם, למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל".

כתב בספר הקדוש יסוד ושורש העבודה (שער הכולל פרק ט"ז): "סיבות אריכות ימיו של אדם הם מצוות כיבוד אב ואם, ומזוזה, וספר תורה, ובית הכנסת" וכו'.

ועוד שם (ריש פרק י"ז) כתב: "למען יאריך ימים על האדמה, צותה לנו התורה הקדושה במצות עשה על כל איש מאישי ישראל עם קודש לכתוב ספר תורה לעצמו, וזכר בטור והבית יוסף הביאו בשלחן ערוך" וכו' ע"ש.

ושאלני מעלת ידידי, הרה"ג רבי יעקב חזקיהו פיש שליט"א שלכאורה אינו מובן ומהיכא נפקא כן לרבינו ז"ל שמצות ספר תורה מאריכה ימים, כי קרא הנ"ל בספר תורה של מלך כתיב, וכמפורש בספר דברים (י"ז י"ח): "והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה

הזאת על ספר וגו', והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' וגו', לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה וגו', למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל", אבל לא מצינו כן גבי ספר תורה דישראל.

ובס"ד נראה לי דאין הכי נמי, קרא קאמר להדיא גבי מלך, אבל אחר דכתיב שם וכתב לו את משנה התורה, דהיינו שתי ספרי תורה האחד המחויב מדין כל ישראל, והשני מדין חיוב הנוסף דמלך, וכמפורש לרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות ספר תורה (פ"ז ה"ג) והלכות מלכים (פ"ג ה"א) ע"ש, והבטחת התורה למען יאריך ימים אתרוויהו קיימי, ודוק.

ומה שכתב כן קרא להדיא במיוחד ובמסויים גבי מלך, היינו משום דשייך טפי גבי ידידה, דבו יש כמה וכמה דברים שיכולים לגרום לו קיצור שנים, שהרי גאווה וגדולה מקצרת ימיו של אדם עיין סוטה (ה' א') וברכות (נ"ה א') ובחיבורי ויחי יעקב (סימן ט"ל) ע"ש, ובירושלמי ברכות (פ"א רה"ו) אמרו סתם הגדולה מקצרת ימים ע"ש, וכן ריבוי ממון ורכוש גורם קיצור שנים וכדכתב רבינו יונה ז"ל אבות (פ"ב מ"ז), ועיין בחיבורי ויחי יעקב (סימן מ' וסימן נ"ח אות ב'), ולפיכך הוציא קרא גבי מלך אבל הוא הדין לכל אדם ודוק.

שוב שלח ידידי הנ"ל שאלתו זאת גם אל מעלת הגאון הגדול רבי חיים קניבסקי שליט"א והוא השיבו: "כתוב בספר תורה של המלך "משנה תורה" אחד שכל אחד חייב ועל שניהם הבטיחה תורה אריכות ימים", ונדפסו דבריו בספרו של ידידי הנ"ל והארכת ימים (מהדורה שניה דף פ"ה אות ב') ע"ש. וזה כדברינו בס"ד.

וראיתי בספר היקר אמרי אמת, חלק הליקוטים, הנדפס עכשיו שנת תשמ"ח לפ"ק (דקי"ד ע"ד) שכה כתוב שם: "כתיבת ספר תורה היא סגולה לאריכות ימים, בשם החידושי הרי"מ ז"ל מרבה תורה מרבה חיים, הפירוש מי שכותב ספרי תורה מרבה חיים, ופעם בסעודת סיום ספר תורה צעק אחד "לחיים", אמר [כ"ק אדמו"ר רא"ם מגור זצ"ל], מרבה תורה מרבה חיים", ודפח"ח.

ובמעמא דמילתא שמצוה זו של כתיבת ספר תורה מביאה לאריכות ימים - נראה לי לומר בפשיטות שהרי התורה הקדושה מעידה שעל ידי מצוה זו ילמד ליראה את ה', דהיינו שתוסיף לו יראה, ואם כן מקרא מלא הוא בספר משלי (י' כ"ז) יראה ה' תוסיף ימים ודוק.

והגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו נפש כל חי (מערכת ס' אות י') הביא דברי הגאון רבי יעקב ישראל אלגאזי ז"ל שבספרו שארית יעקב (ר"פ נשא דס"א ע"א) כתב: "סגולת מצוה זו של כתיבת ספר תורה כאילו קיבלה מהר סיני (עיין מנחות ל' א') לענין מה שאמרו חז"ל במדרש שיר השירים (פ"א סט"ו) שכששמעו ישראל את התורה בהר סיני נעקר יצר הרע מלבם, ונוסף גם הוא שהיו לומדים התורה ולא שוכחים אותה כדאמרו במדרש שם, וזה שאמר הכתוב וכתב לו את משנה התורה הזאת למען ילמד ליראה את ה' אלהיו ולבלתי סור מן המצוה, דאגוני מגנא ואצולי מצלא מיצר הרע, וכדרך שבמעמד הר סיני אמרו חירות ממלאך המות (עיין שמות רבה פ"ב ס"א), כך מעלה עליו הכתוב כאילו קבלה מהר סיני למען יאריך ימים על ממלכתו לחפשי ישלחנו ממלאך המות" עכ"ל.

ולפי דבריו ז"ל מובן מילתא בטעמא שמצות כתיבת ספר תורה מאריכה ימים, אחר שעל ידי מצוה זו הוא בר חורין ממלאך המות, אם כן מיתה מנין ודוק.

ועוד יש לי לומר על פי מה שהביא בנפש כל חי שם דברי הגאון הגדול רבי יצחק מאיו ז"ל שבספרו דרכי הים (ד"ז ע"א) כתב שעל ידי כתיבת ספר תורה יש לו סגולה שנעשה כבוריה חדשה וכקטן שנולד דמי, ונתכפרו עונותיו ע"ש, ואחר שכן מיתה מנין, והרי אין הערוד ממית אלא החטא ממית (ברכות ל"ג א'), וכמו שהארכתי בפתיחה לחיבורי שנות חיים דכל שיש מחילת עון יש אריכות ימים, ולכן סגולת מצות כתיבת ספר תורה להאריך ימים ודוק היטב.

וחידוש ראיתי בספר החינוך (מצוה תרי"ג) שכה כתב: "מצוה לכתוב כל אחד מ ישראל ספר תורה לעצמו, שנצטוו להיות לכל איש מ ישראל ספר תורה, ואם כתבו בידו הרי זה משובח ונאהב מאד, וכמו שאמרו רז"ל במנחות (ל' א') כתבו, כלומר בידו, מעלה עליו הכתוב כאילו קיבלו מהר סיני, ומי שאי אפשר לו לכתבו בידו ישכור מי שיכתבנו לו, ועל זה נאמר ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל, כלומר כתבו לכם תורה שיש בה שירה זאת, והעובר על זה ולא כתב ספר תורה אם אפשר לו בשום ענין, ביטל עשה זה. וענשו גדול, כי היא סיבה ללמוד מצוות התורה כמו שאמרנו. וכל המקיים אותה יהיה ברוך ויחכם הוא ובניו כמו שכתוב כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל".

ומבואר בדבריו ז"ל שסגולת מצות כתיבת ספר תורה היא שיזכה "לחכמה הוא ובניו", והשתא מצינו טעם נוסף מדוע מצות כתיבת ספר תורה מקנה חיים, אחר דקיימא לן "החכמה" תחיה בעליה ועיין בפתיחה לחיבורי שנות חיים (סימן ד') ודוק היטב.

וכתב בספר תשובות והנהגות ח"ב (סימן תקכ"א): "ובעיקר מצות עשה דכתיבת ספר תורה, נראה שצריך לקיימה במשך ימיו, אבל לא אמרין דמעת שהוא בר מצוה חייב מיד לקיים ואם אינו כותב מבטל הוא בכך את המצוה, אלא שראוי לזרז ולקיימה כדי לזכות לקיים המצוה בימיו, אבל אינו עובר על מצות עשה כל רגע ורגע שאינו כותב, וכן לא שמענו מרבותינו שדקדקו לקיימה מיד, ורובם זכו לכך רק בזקנותם, וסגולה היא לאריכות ימים" עכ"ל.

ונראה פשוט שלמסקנת והכרעת האחרונים ז"ל דמקיים אדם עשה דכתיבת ספר תורה אף בספר תורה שנכתב בשותפות, וכדכתב הגאון הארוך בדורו רבי אברהם ברודא ז"ל בתשובה, והביאה נכדו הגאון צב"א ז"ל בהגהות נחל אשכול שעל ספר האשכול ח"ב (דף ל"ה) עש"ב, והגאון המובהק ז"ל בשו"ת צור יעקב ח"א (ס"ס ק"ח) העיד בגדלו שרבים מן הפוסקים הסכימו שבספר תורה דשותפות יוצאים ידי חובת מצות כתיבת ספר תורה ע"ש, ואכן המעיין בספר משנת אברהם (סימן א' אות כ"ו) יראה שצדקה עדותו, שרבים וכן שלימים סוברים כן עיין שם בארוכה, וראיתי למרנא ורבנא רבינו הגדול מופת הדור זצ"ל בספר קהלות יעקב סנהדרין (סימן י"ב) שהאריך בזה וסיים: "ועל כל פנים לשיטת הרמב"ן והר"א כן שפיר יש לקיים המנהג לצאת בספר תורה של שותפות", הרי שגם הוא ז"ל מעיד בגדלו שכך מנהג בית ישראל לצאת בס"ת של שותפות ודוק.

והבהן הגדול מאחיו הגאון המובהק רבי מאיר שמחה ז"ל בספרו אור שמח הלכות ספר תורה (פ"א ה"ב) ובספר חידושי למסכת בבא בתרא (דף מ"ג) העלה כך לדינא ע"ש, והגאון

האדר"ת ז"ל בספרו אזני ירושלים (דף קט"ו) כתב: "ולי פשוט מעודי הדבר בלא ספק כלל במה שהסתפקו האחרונים ז"ל אם יוצאים בספר תורה שכתבו בשותפות, דודאי יוצאים, דאם לא כן היה כבר קרוב לשני מליון ספרי תורה בזמן שנכנסו בני ישראל לארץ ישראל, ומאז הרי נתוספו ספרי תורה בכל דור ודור, ואיה נשארו אחר כך בימי יאשיהו המלך שמצאו ספר התורה בארץ הקודש בספר מלכים ב' כ"ב ח' ע"ש, ועוד עיין לו בספרו חשבונות של מצוה (מצוה תרי"ג), ע"ש.

ועיין בזה בספר דרשות חתם סופר (ד"ז ע"א ודק"ז ע"א), ולגאון רבי שלמה קלוגר ז"ל בשו"ת ספר סתם (סימן ע"ד) ובספרו שו"ת קנאת סופרים (סימן ב' וסימן ד' וסימן ו' וסימן י"ב), ועוד עיין לו בספרו שו"ת טוב טעם ודעת מהדורה קמא (סימן רל"ב), ושם מהדורה תליתאה (ח"ב סימן צ"ד), ולגאון מהרי"ש נתנזון ז"ל בשו"ת שואל ומשיב מהדורה קמא (ח"א סימן רס"ו) ומהדורה רביעאה (ח"ג סימן קל"ז), ובהגהותיו יד שאול יו"ד (סימן ע"ר), ושם בספרו דברי שאול (ולכאורה צ"ע דסותר דברי עצמו להנ"ל, ועמ"ש על הגליון שם), ושו"ת חסד לאברהם יו"ד (סימן פ"ד), ושו"ת באר יצחק יו"ד (סימן ט"ט), ושו"ת נפש חיה יו"ד (סימן ע"ה), ולגאון רבי אליהו מני ז"ל בספרו זכרונות אליהו יו"ד (מערכת ס' כלל נ'), ושו"ת מהרש"ם ח"א (סימן מ"ח) ושם ח"ד (סימן כ"ח), ושו"ת מהרש"ג ח"ב (ס"ס רכ"ו), ולמו"ז הגאון ז"ל בקול יעקב (סימן ע"ר אות ו'), ובארוכה בשו"ת תירוש ויצהר (סימן ס'), ושו"ת אגרות משה ח"א (סימן קס"ג), ושו"ת שבט הלוי ח"ג (סימן קמ"ז) וח"ה (סימן קנ"ט), וח"ח (סימן רכ"ב), ושו"ת משנה הלכות ח"ו (סימן קפ"ב), ושו"ת להורות נתן ח"ג (סימן ס"ז) וחי"ד (סימן קל"ט), ולגאון אדמו"ר מדז"קוב ז"ל בספרו גליוני מהר"י יו"ד (סימן ע"ר), ובחידושיו שבקובץ התורני "תורה וחיים זכרון יהודה" (דף נ"א) ועוד ועוד.

ובן הוא מנהגן של ישראל, וכמו שכתב בפתחי תשובה יו"ד (סימן ע"ר סק"א) שברוב תפוצות ישראל נהגו לכתוב ספר תורה בשותפות ע"ש, וכן כתב במשנת אברהם (שם), ועיין בספר כרם שלמה יו"ד (סימן ע"ר דמ"ד ע"ג), וערוך השלחן שם, ואכמ"ל.

ולפי זה שכל אחד ואחד מן השותפים המשתתפים מקיים מצות כתיבת ספר תורה כנ"ל, שכרו אתו ופעולתו לפניו אורך ימים ושנות חיים, וכהיא דמצאתי בס"ד למרגא ורבנא החפץ חיים זצ"ל בספרו אהבת חסד (ח"ב פט"ז) שכתב שם אודות עשיית קופת גמילות חסדים שעושים ומשתתפים רבים מאנשי העיר וכל אחד נותן סך מה, וזו לשונו: "ואף שמחמת שהם מרובים לא בא מעותיו בסך כל ההלוואה כי אם מעט, אף על פי כן נראה פשוט שהקב"ה יחשב לכל אחד כאילו הוא לבדו הוא הגומל חסד כיון שבלאו מיעוט המעות שלו לא היה יכול העני להשיג המבוקש שלו, וכעין מה דאמרינן (בשבת ג' א') העושה את כולה ולא העושה את מקצתה ואף על פי כן אם זה אינו יכול לבדו לישא את המשא וזה אינו יכול פסקו במשנה שם (צ"ב ב') דחייב, והטעם דזה לא נקרא מקצת מלאכה כיון דבלאו ידידה לא היתה המלאכה נשלמת ונחשב כאילו הוא לבדו עשה כל מלאכה" עכ"ל, ועיין בספר שדי חמד (מערכת מ' כלל קצ"ח ד"ה ומצוה) ושו"ת מהר"ש ענגיל ח"ב (סימן כ"ח דנ"ט סע"ב) ודוק היטב.

ומצאתי לגאון המובהק רבי יוסף ידיד הלוי ז"ל בשו"ת ימי יוסף בתרא יו"ד (סימן י"ד דף קנ"ד) שפסק בסכינא חריפא דאין יוצאין ידי חובה בכתיבת ספר תורה בשותפות, והוסיף שלא מצא מי שכתב שיוצאין ידי חובה בספר תורה שנכתב בשותפות ע"ש, ועם שאיני כדאי לענ"ד תמוה

טובא שהרי רבים רבים מגדולי גאוני בתראי ז"ל סוברים דיוצא ידי חובה בספר תורה דשותפות, עיין בכל המצויין לעיל ותראה כן, ומהם העידו שכך גם מנהג העולם כנ"ל, וכבר ידעת כמה רב גובריה ונפיש חיליה כח מנהגם של ישראל וכמבואר בחיבורי מאמר יעקב (סימן כ' ואילך) וצע"ג. והנה רוב הדברים דלעיל זכיתי להדפיס בס"ד בחיבוריי, כמו שתראה בחיבורי ויחי יעקב הנדפס בשנת תשמ"ג, ובחיבורי תפארת יצחק הנדפס בשנת תשמ"ח בהקדמה, ובמקומו נתבאר היטב בס"ד.

הערה נוראה

כתב הגאון המובהק רבי יצחק בלאזר זצ"ל בספרו כוכבי אור ח"ב (סימן ע"ג דף קל"א): "יסוד התשובה הוא העיקר להשיג מחילה על העבר, ואף אם האדם ירבה כחול מצוות ומעשים טובים, כל זמן שלא נמחלו לו עונותיו, הוא אי מאושר וגבר לא יוצלח, ומנשה בן חזקיה יוכיח, כי אף שעשה תשובה שלושים ושלש שנים, ולא חזר למעשיו הרעים, וגם עסק בתורה ובמעשים טובים, בכל זאת נפסק שאין לו חלק לעולם הבא [לחד מאן דאמר], כי לדיעה זו השי"ת לא קיבל תשובתו, ולא הועילו לו כל המעשים טובים שעשה אחר כך, ותשובה היא הלכה וגדריה רבים הם, וכל זמן שלא יקיים גדרי התשובה הוא "אונגליקלעך" [בלי מזל], ודבר זה נעלם מעיני רבים, ואף היראים ישתדלו בימי אלול רק להטיב מעט את דרכיהם, אבל מה זה שייך לתשובה, גדרי התשובה הם חרטה, וקבלה בלב, וידוי דברים "עכ"ל. וכן הוא שם (סימן ס' דף ק') ע"ש.

והחי יתן אל לבו עצה נפלאה לימים נוראים

הואיל והימים נוראים ממשמשים ובאים עלינו ועל כל אחינו בית ישראל לטובה לחיים ולשלום לתשובה ולגאולה שלימה, ראיתי לנכון להעתיק ולקבוע כאן עצה נפלאה לזכות בדיון, בעזה"י.

והם דברות חד מגדולי קמאי אשר משאתו יגורו אליהם, מר ניהו רבה רבינו ישראל איסרליין ז"ל בעל תרומת הדשן (ועיין בחיבורי ברית יעקב (סימן ב' דף נ') מה שאספנו מתהילות ישראל עש"ב) והוא מספר לקט יושר אשר כתב תלמידו רבי יוסף ברבי משה ז"ל (דף קכ"ב) וזו לשונו:

"הגאון מוהר"ר איסרליין זצ"ל דרש בשבת תשובה, ודרש זה הקרא מלוח ה' חונן דל וגמולו שלם לו (משלי י"ט י"ז), היינו מי שנותן צדקה לעני כאילו נתן לקב"ה, ומאחר שאנו מלוים לקב"ה, הוי כאילו אנו היינו המלוים והקב"ה הלוח, ואמרין (סנהדרין ל"א ב') מלוח אומר ללוח נלך לבית הדין הגדול, כופין הלוח ללכת אחר המלוח דעבד לוח לאיש מלוח, והיינו נמי כן כביכול על הקב"ה, ומעתה ביום הדין כשרוצה לדון אותנו, אומרים לו ללכת לבית הדין הגדול, והיינו בית דין של רחמים, ולכן כל אדם יתן צדקה שיהיה [הוא] המלוח" עכ"ל. [וממש כזאת כתב בספר דרך חיים (דף ט"ל ע"ב) והביא דבריו הרב בעל שבט מוסר זצ"ל בספרו מעיל צדקה (סימן אלף תנ"ג דפוס ישן) עיין שם שהאריך בעצה זו למאד].

והיא עצה נפלאה ומופלאה, הנרמזת בדברי רבותינו בפסיקתא דרב כהנא (פכ"ח) תפילה ו"צדקה" ותשובה מעבירין רוע הגזירה, דוק והבן.

ובורא' דבעל תרומת הדשן ביאר בית דין "הגדול" דהיינו "חסד", דגדול חסד הוא, כאומרם בספר הזה"ק בדוכתי'ן סגיאין עיין שם ח"ג (דקמ"ה ע"ב, ודרע"ו ע"ב, ודרפ"ג ע"א, ורש"ב ע"א), ובספר תקוני זהר (ד"ט ע"א, ודס"ז ע"ב) ועוד הרבה, והשי"ת יתנהג עמנו בחן בחסד וברחמים רבים אמן. וכתוב בתשובות מהר"ם מרוטנבורג ז"ל (הובא בספר מעיל צדקה סימן ק"ב): "כל הנותן צדקה, אפילו ניתנה רשות למלאך הפורענות להפרע ממנו, אין המלאך הממונה על הצדקה מניחו, אלא רץ והולך בין מלאכי שלום במרום, והם נותנים לו רציה, ועומד לפני הקב"ה ומלמד עליו סנגוריא, ואומר רבונו של עולם פלוני שנתת רשות לאבדו זכות גדולה בידו! ומלאך הממונה על הפורענות אומר בשביל זה אתה מזכרו? ! והלא כמה עבירות בידו! וזה משיב מצוה זו שעשה שקולה כנגד כולם. באותה שעה הקב"ה אומר למלאכי הפורענות אל תגעו בו, כי מצאו לו זכות".

ובתב הגאון חיד"א ז"ל בספרו מורה באצבע (אות רמ"ח): "ואשר חנן אותו אלהים עושר חטאיו בצדקה יפרוק, וירבה בצדקה בימים אלו [ימי הרצון דאלול ותשרי]" וכו', והגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו מועד לכל חי (סימן י"א אות ט"ו) אחר שהביא דברי החיד"א ז"ל הללו, סיים וכתב: "ואנכי המתאבק בעפרות רגליו הקדושים אבוא אחריו ומלאתי את דבריו, ואומר מי שחננו השי"ת בעושר ובנכסים, אל יראה בעצמו קמצנות ומידת עניות, דמורה שהוא כפוי טובה בטובתו של מקום, וכמו שאמרו רז"ל והביאו רש"י בפירושו לתורה [דברים ב' ז'] לפיכך לא תכופו טובתי להראות כאילו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים ע"ש, ובימים הללו [ימי הרצון דאלול ותשרי] שהוא הזמן לקצוב מזונותיו, אם רואים השמים שזה יכול לסבול עניות ואפשר לו להסתפק במועט גם ה' יתן לו כפי שיעורו ולא יותר, לכן כל היד המרבה לתת צדקה בימים האלה, משמא ירב יתנו ליה על כל פרוטה ופרוטה תרקבא דדינרי, אם יתנה בלבב שלם, ובלי שום פניה ויוהרא, והשי"ת לא ימנע טוב להולכים בתמים". זיע"א.

תוכחת זירזו על בקשת הגאולה בב"א

אמרו רז"ל במדרש איכה רבה (פתיחה, סימן כ"ה): "משהיתה שכינה יוצאת מבית המקדש היתה חוזרת ומגפפת ומנשקת בכותלי בית המקדש ובעמודי בית המקדש, ובוכה ואומרת הוי שלום בית מקדשי, הוי שלום בית מלכותי, הוי שלום בית יקרי, הוי שלום בית מקדשי, הוי שלום". כתב רבינו הגדול הרמב"ן זצ"ל בביאורו לפרשת הנה ישכיל עבדי (ישעיה נ"ג, ג' נדפס בכתבי הרמב"ן ח"א דף שכ"ד) על הפסוק: כולנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו, וה' הפגיע בו את עון כולנו: "יאשים [הנביא ע"ה] את ישראל בעבור כי הם בגלותם ישימו כל כוונתם בעסקי העולם, ומשים כל אחד כוונה לעצמו ביתו ועסקיו, וראוי להם להיות בוכים ולהתפלל לפני ה' לילה ויום שיכפר על עון ישראל ויחיש קץ הגאולה, כי המשיח בתשובה יבוא מיד, ואם לאו, יתאחר עד הקץ הבא עליו בשבועה, כדכתיב, וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם. ואמר - וה' הפגיע בו את עון כולנו, כי העון הזה הנזכר פוגע בו, כי הוא מצטער כל היום על כי איחרו פעמי מרכבותיו, ואנחנו אין אנחנו משגיחין בכך, אלא מתעסקין בעסקינו בתוך העמים", עכל"ק זיע"א.

מערכות

אהבה ויראה

ומעלתו, כשמכיר מעלתו יכיר גרעון גופו שהוא רימה ותולעה, אז יפחד האדם וירא מלמרוד במלך גדול כמוהו, ויאמר מי הביאני עד הלום להכיר ולהביט מלך גדול ונורא, מלך מלכי המלכים הקב"ה, בהיותי בריה שפלה ונקלה ונבזה, מה אני, ומה חיי, להיותי ראוי לגודל מעלת מקום זה, ונמצא שהוא ירא שמא לא יהיה הגון להתקבל בהיכל מלך מלכי המלכים הקב"ה, ונמצא בסיבה זו משתדל ומתקן עצמו, ומזרז נשמתו ומייפה אותה, אולי ימצא חן בעיני השי"ת ויקבלהו לשמש בהיכל המלך.

והנה בהיות האדם דבק ביראה זו, נמצאת עצמו קשורה למעלתו, שומר גופו ונשמתו שלא יפול בהם מום, ונמצא שיתקן גופו ויטהר נשמתו ויזקק טווחותיו, כדי שימצא חן בעיני אלהים חיים. וזו היא היראה שנאמר באברהם אבינו אחר עשר נסיונות שנתנסה בהן וכולן קבלם מאהבה, שנאמר עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה (בראשית כ"ב י"ב). וזו היא המעלה שאין למעלה הימנה וגדולה היא מאהבה עכ"ל, ועיין שם כל דברות קדשו ז"ל. [ובספרים הרבה האריכו בענין יראת הרוממות ויראת העונש וכתבתי במקומו בס"ד ואכמ"ל].

והרי לימדנו שיש שני סוגים ומעלות ביראה, אחת יראת העונש, והשניה יראת הרוממות, וכנודע, ומעלת יראת הרוממות גדולה היא ממעלת האהבה, כמפורש בדברי רבינו שערי אורה וכו"ל, ובזה בענייני יש לי להסביר נוסח התפילה דידן, שמה שאמרו לאהבה וליראה את שמך והקדימו אהבה לפני

רבותינו מסדרי התפילה תקנו בברכת אהבת עולם דשחרית נוסח זה: "ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך", ובס"ד נתעוררתי שיש להבין שכאן הקדימו מדרגת האהבה לפני מדרגת היראה, ובעלמא מעלת האהבה גדולה וגבוה ממעלת היראה, ותו שם בסיום ברכת אהבת עולם הנוסח להפך: "להודות לך וליחדך ליראה ולאהבה את שמך", והוא תימה שכאן הפכו הסדר והקדימו היראה לפני האהבה, ולא כבתחילת הברכה, וצ"ב.

וזמן זמנים הייתי מהרהר ותמה על זאת, עד שהשי"ת ברוב רחמיו האיר עיני, ומצאתי לחד מגדולי קמאי רבינו יוסף ג' גיקטיליה ז"ל בספרו היקר שערי אורה (שער תשיעי דצ"ו סע"א) שכה לימדנו: "ואם תאמר והרי העובד מאהבה גדול מהעובד מיראה (עיין סוטה ל"א א'). דע כי האהבה והיראה הדבקים בעבודה, הן ענין אחד, כי היראה יש לה שתי פנים, יש יראה חיצונית, ויש יראה פנימית. יראה חיצונית, בעוד אשר לא השיג האדם גדולת השי"ת, והוא עובד מיראת העונש והיסורים, והיא יראה חיצונית, והרי הוא כמי שמונע עצמו מלהרוג או לגנוב, מיראתו שמא יהרגו אותו, והנה היראה הזאת איננה ודאית, מכל מקום היא כוונה טובה.

ואף על פי כן יש יראה פנימית גדולה מזו, והיא היראה הבאה על דרך ההשגה. כיצד, אם זכה אדם להשיג מגדולת הבורא יתברך ועוצם נוראותיו, והטובות והמעלות ומיני שפע והברכות האדוקות בעוצם השגתו

בני אשכנז, וכן בנוסח "ספרד" בראשונה כתוב לאהבה וליראה כנ"ל, ובסיום הברכה נוסח אשכנז וליחדך באהבה, ונוסח ספרד וליחדך באהבה ולאהבה את שמך. וכלל לא נזכר כאן ענין היראה ודוק. [ובסליחות לשני קמא (בסליחה המתחלת אלקים בישראל גדול) ראיתי שפייט: "ובאהבה וביראה אותך לעבוד" ע"ש ודוק].

יראה, כי כאן מדובר ביראת הרוממות שהיא גדולה ממעלת האהבה וכנ"ל, ובסיום הברכה שקבעו ליראה ואהבה את שמך, כאן מדובר ביראת העונש ולכן הקדימו אותה לפני מעלת האהבה, זה הנלע"ד בס"ד.

ודע כי כל מה שכתבתי לעיל הוא לפי נוסח דידן הספרדים, אבל בנוסח התפילה של

ברוגז רחם תזכר

ואם היתה לנו רשות הייתי אומר בס"ד שמסדר תפילה זו כשכתב ברוגז רחם תזכר, לא לאברהם אבינו התכוין, אלא כוונתו לנח, וראיה לדבר שעל הפסוק ונח מצא חן בעיני ה' (בראשית ו' ח') תרגם אונקלוס ונח אשכח רחמין קדם ה', היינו רחם ודוק.

ובס"ד מצאתי בילקוט שמעוני חבקוק (פ"ג רמז תקס"ג): "ברוגז רחם תזכור, דכתיב ויזכור אלהים את נח", וכזאת ראיתי בילקוט מדרשים ח"ו (דף ר"ג) שהובא שם קטע ממדרש ילמדנו לפרשת נח: "בשעה שהכעיסו דור המבול לאלקים איבדן במי המבול וכו', ואף נח היה עמהם בכלל, ומצא חן לפניו ומילטו, ויזכור אלהים את נח, הוי ברוגז רחם תזכור", ודוק היטב.

עוד דע כי במחזור החשוב אהלי יעקב לראש השנה (דכ"ט ע"א) מצאתי שכך הגירסה שם: "ברוגז רחם תזכור, ברוגז עקדה תזכור, ברוגז תמימות תזכור, ברוגז אהבה תזכור", ואיני יודע מה אידון בה, וכתבתי לזכרון. [תש"ס].

רבותינו בסידור התפילה נוסח בני ספרד בתחנון כה סידרו וכתבו: "ברוגז רחם תזכור, ברוגז אהבה תזכור, ברוגז עקדה תזכור, ברוגז תמימות תזכור" ע"כ.

דהיינו שמזכירים כאן זכות אבותינו הקדושים ע"ה, אהבה כנגד אברהם אבינו אברהם אוהבי, (ישעיה מ"א ח'), עקדה כנגד יצחק אבינו שנעקד על גבי המזבח, תמימות כנגד יעקב אבינו איש תם כנודע, אבל תמהני מה הפירוש ברוגז רחם תזכור, ורגילים לפרש שהכוונה לאברהם אבינו, אברהם אוהבי ככתוב ורחם תרגום אהבה כנודע. [והיינו שאברהם בספר הזהר נקרא אברהם רחימא עיין תיקוני זהר חדש (איכה דף צ"ו) ועוד].

אבל בענייני אינו מובן אצלי אברהם תרתי למה לי, גם אהבה גם רחם [גימטריא אברהם], ואכן ראיתי שבנוסח בני אשכנז וכן בנוסח הנקרא "ספרד", כתוב רק ברוגז אהבה תזכור, ולא נזכר כלל ברוגז רחם תזכור, והרבה הייתי תמה בזה על נוסח דידן על אדני מה הוטבע.

חודש

המגן אברהם שכוונתו לראש השנה (י"ט ב') עיין שם.

ומה שציין המגן אברהם להחייא דמגילה - כוונתו למה שאמרו שם (ה' א') מנין שאין מחשבין שעות לחדשים שנאמר עד חודש ימים ימים אתה מחשב ואי אתה מחשב שעות וכמפורש בשו"ת חכם צבי שם, ושו"ת פנים מאירות ח"א (ס"ס ג'), ועיין באריכות בהגהות חתם סופר לשלחן ערוך או"ח שם.

ולא ידעתי מדוע הנך רברבי הרב שדי חמד והרב מי נח ז"ל לא עמדו בזה ורשמתי למזכרת וצ"ב. [ועיין שו"ת שבות יעקב ח"ב (סימן פ"ז), ושו"ת זרע אמת ח"ג (סימן ק"ג), ובהגהות תועפות ראם שעל ספר יראים השלם (סימן ק"נ אות ב'), ובכף החיים שם (סימן של"ט אות נ"ה) עיין שם].

ובגוף הענין - עיין רש"י ותוספות תענית (כ"ט א'), ושם בספר גבורת ארי, וקרבן אורה, והגהות רש"ש, וקונטרס שיעורי המצוות שבסוף קיצור שלחן ערוך עיר דוד (אות ק"ד), ומרגליות הים סנהדרין (י"א א' אות כ"ו), וציין לשו"ת טוב טעם ודעת מהדורה תליתאה (ח"ב סימן ר"ג) ע"ש, ודוק.

כתב בספר שדי חמד (מערכת ח' כלל ס"ח): "חודש האמור בלשון חז"ל אם הוא כ"ט

יום או שלושים יום וכו', הרב מגן אברהם (סימן של"ט אות ח') אחר שכתב דלתירוצן שני של התוספות בסנהדרין (י"א א') הוי שלשים יום גם בדרכבן, ושכן כתבו התוספות ביבמות (דף מ"ח), כתב דכן משמע בראש השנה (כ' ב') ובמגילה עכ"ל, ומפרשי דבריו הפרי מגדים, והרב מחצית השקל, סגר עליהם המדב"ר ולא גילו לנו הוכחתו, והיא נעלמה ממני מקוצר המשיג".

ועוד עיין שדי חמד (מערכת ל' כלל קט"ו) עיין שם

וביוצא בזה ראיתי בספר מי נח (בהערות אות

כ"ה דס"ט ע"ב) שכתב: "ומה שכתב המגן אברהם דסתם חודש הוא שלושים יום דכך משמע בראש השנה דף כ' ובמגילה עכ"ל, לא מצאתי בראש השנה שם שום רמז מזה, וכן במסכת מגילה, אמנם נראה לי כדבר ברור דטעות סופר הוא במגן אברהם וצריך לומר ראש השנה דף י', אלא במסכת מגילה לא ידעתי איה היא, ועיינתי בספר שדי חמד (מערכת ח' כלל ס"ח) ומצאתי שגם כן עמד בזה" עכ"ל.

וחושבני שלרגע קט עיני קדשו לא שלטו בדברי הגאון חכם צבי (סימן ק"ד), ואם היה רואה דבריו, היה מבין היטב דברי

חוקים ומשפטים

בוא וראה כמה החמירה תורה במעילה, ומה אם עצים ואבנים ועפר ואפר, כיון שנקרא שם אדון העולם עליהם בדברים בלבד - נתקדשו, וכל הנוהג בהן מנהג חול מעל בה, ואפילו היה שוגג צריך כפרה, קל וחומר למצוה שחקק לנו הקב"ה שלא יבעט האדם בהן מפני שלא ידע טעמן, ולא יחפה דברים

כתב רבינו הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות מעילה (פ"ח ה"ח): "ראוי לאדם להתבונן במשפטי התורה הקדושה, ולידע סוף ענינם כפי כחו, ודבר שלא ימצא לו טעם ולא ידע לו עילה, אל יהי קל בעיניו, ולא יהרוס לעלות אל ה' פן יפרוץ בו, ולא תהא מחשבתו בו כמחשבתו בשאר דברי החול.

היה אומר דמעלתן גדולה ממשפטים, שדבר שהוא חשוב מחבירו מקדימה התורה בראש, ונראה לי דאזיל הרמב"ם ז"ל לטעמיה שבהלכות סנהדרין (פכ"א ה"ו) כתב: "היו לפניי הדיינים בעלי דין הרבה, מקדימין את דין היתום לדין האלמנה, שנאמר שפטו יתום וריבו אלמנה", הרי שלמד שדין יתום קודם לדין אלמנה, משום שהמקרא הקדים משפט היתום לאלמנה ודוק.

וחושבני שיסוד זה שכל שחשוב יותר, אזי תזכירנו התורה בראש, יש ללמוד גם מדברי רבותינו ז"ל בספר הזהר הקדוש ח"א (דרמ"ב ע"א): "אמאי אקדים בברכאן זבולון ליששכר תדיר, והא יששכר אשתדלותיה באורייתא, ואורייתא אקדים בכל אתר, אמאי אקדים ליה זבולון בברכאן, אבוי אקדים ליה, משה אקדים ליה", עיין שם התירוצ, ודברי ספר הזהר יובנו עם היסוד המבואר לעיל ודוק. **והנה** אין לשאול שמצינו במקומות הרבה שהתורה הקדימה ציווי ואזהרת שמירה על המצוות, לפני החוקים, וננקוט כמה קמא קמא דמטי לידי.

דברים (ו' י"ז): "שמור תשמרון את מצות ה' אלהיכם, ועדתיו וחקיו אשר צוץ", ושם (ד' י"א): "ושמרת את המצוה ואת החוקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוץ היום לעשותם", ושם (י' י"ג): "לשמור את מצות ה' ואת חקתיו, אשר אנכי מצוץ היום לטוב לך", ושם (כ"ז י'): "ושמעת בקול ה' אלהיך ועשית את מצותו, ואת חקיו, אשר אנכי מצוץ היום", ושם (כ"ח ט'): "והיה אם לא תשמע בקול ה' אלהיך לשומר לעשות את כל מצותיו וחקתיו אשר אנכי מצוץ", ושם (ל' י'): "כי תשמע בקול ה' אלהיך, לשמור מצותיו וחקתיו הכתובה בספר התורה הזה", ועוד שם (פסוק ט"ז):

אשר לא כן על ה', ולא יחשוב בהן מחשבתו כדברי החול, הרי נאמר בתורה (ויקרא י"ט ל"ז) ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם, ואמרו חכמים ליתן שמירה ועשייה לחוקים כמשפטים, והעשייה ידועה והיא שיעשה החוקים, והשמירה שיהיה בהן ולא ידמה שהן פחותין מן המשפטים, והמשפטים הן המצוות שטעמן גלוי וטובת עשייתן בעולם הזה ידועה, כגון איסור גזל, ושפיכות דמים, וכיבוד אב ואם, והחוקים הן המצוות שאין טעמן ידוע, אמרו חכמים חוקים חקתי לך ואין לך רשות להרהר בהן, ויצרו של אדם נוקפו בהן, ואומות העולם משיבין עליהן, כגון איסור בשר חזיר, ובשר בחלב, ועגלה ערופה, ופרה אדומה, ושעיר המשתלח.

ובמה היה דוד המלך ע"ה מצטער מן המינים ומן הגויים שהיו משיבין על החוקים, וכל זמן שהיו רודפין אותו בתשובות השקר שעורכין לפי קוצר דעת האדם - היה מוסיף דביקות בתורה, שנאמר טפלו עלי שקר זדים, אני בכל לב אצור פקודיך, ונאמר שם בענין כל מצותיך אמונה, שקר רדפוני עזרני.

וכל הקרבנות כולן מכלל החוקים הן, אמרו חכמים שבשביל עבודת הקרבנות העולם עומד, שבעשיית החוקים והמשפטים זוכין הישרים לחיי העולם הבא, והקדימה תורה ציווי על החוקים, שנאמר ושמרתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם". עד כאן לשון הזהב של אדוננו הרמב"ם ז"ל.

והנה ממה שכתב הרמב"ם ז"ל: "והקדימה תורה ציווי על החוקים, שנאמר ושמרתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם", מתבאר שהבין שמוזה שהתורה הקדושה הקדימה חוקים למשפטים,

ומשפטיו, וחקתיו, אשר אנכי מצוך היום", וגם כאן הקדימה התורה משפטים לפני חוקים, ובספר ויקרא (כ"ו מ"ג): "במשפטי מאסו, ואת חקתי געלה נפשם", וכעין זה בספר יחזקאל (ה') (ו'): "כי במשפטי מאסו, וחקותי לא הלכו בהם", וכן הוא שם (כ' ט"ז), ושם בספר יחזקאל (י"ח י"ז): "משפטי עשה בחקותי הלך", ובספר נחמיה (ט' י"ג): "ותתן להם משפטים ישרים ותורות אמת חוקים ומצות טובים", ועוד שם (י' ל'): "ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה עבד האלהים ולשמור ולעשות את כל מצות ה' אדנינו, ומשפטיו וחקיו".

ולתרץ דאין הכי נמי, מצאנו שבהרבה מקומות הקדימה התורה משפטים לחוקים כנ"ל, אבל במקומות רבים יותר הקדימה חוקים ומשפטים, עיין במקראות, ולכן הלך אחר הרוב - לענ"ד זה דוחק, ועיין.

אלא שיש להבין דהשאלה אינה על רבינו משה ז"ל, אלא על משה רבינו ע"ה, דמדוע ולמה ומאי טעמא, התורה הקדושה פעם מקדימה חוקים למשפטים, ופעמים משפטים לחוקים כנ"ל, והענין צל"ע.

ואכתוב כאן דקדוק והוא גדול אצלי, שבספר ויקרא (י"ח ה') אמר: "ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אתם האדם וחי בהם, אני ה'", וכן עוד שם (פסוק כ"ו): "ושמרתם אתם את חקתי ואת משפטי ולא תעשו מכל התועבת האלה", ולעומת זה שם בויקרא (כ' כ"ב) אמר: "ושמרתם את כל חוקתי, ואת כל משפטי ועשיתם אותם", ולא אמר כדלעיל ושמרתם את חקתי גרידא בלא תיבת כל, והיותר מפליא שבספר דברים (י"א ל"ב) אמר: "ושמרתם לעשות את כל החוקים, ואת המשפטים אשר אנכי נתן לפניכם היום", וכאן גבי חוקים אמר "כל" החוקים, וגבי משפטים

"לאהבה את ה' אלהיך ללכת בדרכיו ולשמור מצותיו וחקתיו ומשפטיו וחיית ורבית", ועוד. גם גבי אברהם אבינו ע"ה כשמשבחו המקרא בספר בראשית (כ"ו ה') הוא מקדים שהיה שומר המצוות: "עקב אשר שמע אברהם בקלי וישמר משמרת מצותי חקותי ותורת", ובספר שמות (ט"ו כ"ו): "ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רפאך", ובספר דברים (ה' כ"ח): "ואדברה אליך את כל המצוה והחוקים והמשפטים אשר תלמדם ועשו בארץ אשר אנכי נתן להם לרשתה", ושם (ו' א'): "וזאת המצוה החוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהיכם ללמד אתכם לעשות בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה" ועוד.

ומכל הפסוקים הללו אין לשאול כלל, כיון שהרמב"ם ז"ל אינו מדבר על מצוות וחוקים, אלא מדבר בדוקא על חוקים ומשפטים, כמו שמראה בעליל כל ריהוט לשונו, ועל זה אמר שהתורה מקדימה חוק למשפט, בחון לשונו.

ויש לי להבין שהרמב"ם ז"ל כתב: "והקדימה תורה ציווי על החוקים, שנאמר ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם", והוא פסוק בספר ויקרא (י"ח ה'), אלא שבפסוק לפניו התורה הקדימה משפטים לחוקים וככתוב שם: "את משפטי תעשו, ואת חקתי תשמרו ללכת בהם, אני ה' אלהיכם", הרי שכאן התורה הקדימה משפטים לחוקים, ומאי חזא רבינו הרמב"ם ז"ל דסמך אהא, סמוך אהא.

ובספר דברים (ח' י"א): "השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך, לבלתי שמור מצותיו,

את כל החוקים אלו המדרשות, והמשפטים אלו הדינים שנחקרו על פי החוקים. והכי מבואר בירושלמי נדרים (פ"ד ה"ג) והובא בר"ן נדרים (ל"ז א') יכול אף מקרא ותרגום אתה למד בחנם, תלמוד לומר חוקים ומשפטים כאשר צוני, חוקים ומשפטים אתה למד בחנם, ואי אתה למד מקרא ותרגום בחנם. הרי מבואר כמו שכתבתי, דפשט של גוף המקרא אינו בכלל חוקים ומשפטים. ובספר דברים יבואר כמה פרשיות דכתיב בהם חוקים ומשפטים, ואי אפשר לפרשם באופן אחר, עד כאן דברי הגאון הנצי"ב ז"ל, עיין שם בכל דברות קדשו שהאריך בזה הרבה.

ומכל מקום מדברי הרמב"ם ז"ל בהלכות מעילה הנ"ל מתבאר דלא שמיע ליה כלומר לא סבירא לי כחילוק הגאון הנצי"ב ז"ל הנ"ל שרק כאשר הקדימה התורה משפטים לחוקים אז הביאור ש"משפטים מצוות שיש בהם טעם, וחוקים מצוות שלא נגלה לנו טעמן, והשטן משיב עליהם", אבל לא כן כאשר הקדימה התורה חוקים למשפטים, שהרי על הפסוק ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם, כתב הרמב"ם ז"ל שמשפטים והמשפטים הן המצוות שטעמן גלוי וטובה עשייתן בעולם הזה ידועה, והחוקים הן המצוות שאין טעמן ידוע, כנ"ל דוק ועיין, וכתבתי למזכרת.

לא הזכיר "כל" המשפטים, והדבר צריך לימוד ועיון.

אחר זמן מצאתי בס"ד שכבר עמד בזה הגאון הנצי"ב ז"ל בספרו היקר העמק דבר ויקרא (י"ח ה') עיין שם באריכות, ואביא מקצת דבריו ז"ל: "ושמרתם את חקתי וגו'", זה המקרא לפי הפשט נראה מיותר. וגם מוקשה שינוי לשון ממקרא הקודם, ששם הקדים חוקים למשפטים, ורש"י הביא שתי דרשות שבספרא לרבות שאר דקדוקי הפרשה, דבר אחר ליתן שמירה ועשיה לחוקים כו'. והנה בכל זאת לא נתיישב השינוי.

אלא כך הענין, מה שאנחנו רגילים לפרש על פי הספרא והתלמוד יומא (ס"ז ב') משפטים מצוות שיש בהם טעם, וחוקים מצוות שהשטן משיב עליהם, זה אינו אלא במקום שכתוב משפטים וחוקים, אבל בכל מקום שכתוב חוקים ומשפטים, אין המשמעות כן להקדים מצוות שאין בהם טעם למצוות שיש בהם טעם, אלא עיקר הפירוש כמבואר כמה פעמים בספרי דברים, וברייתא אחת הובאה בתלמוד בקידושין (ל"ז א') חוקים אלו המדרשות, והמשפטים אלו הדינים. פירוש חוקים המה המידות שהתורה נחקקת בהם, איך לדרוש ולהוציא מדיוק המקרא הלכות שלא נתפרשו, והכי דרשין במסכת כריתות (י"ג ב')

חוקים ומשפטים

ה' הגדול והנורא וגו', פן אבוא והכיתי את הארץ חרם.

והנה ציוה הכתוב הנ"ל שלא די לנו שנזכור רק את "המשפטים" בלבד, שהם דיני ממונות וכל הדינים אשר בין איש לרעהו, כי

כתב רבינו הגדול בעל חפץ חיים ז"ל בספרו תורה אור (פרק ו'): "מלאכי הנביא האחרון סיים סוף נבואתו ואמר, זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב, על כל ישראל, חוקים ומשפטים, וכתוב אחריו הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום

אני ה' אלהיכם". [שם כ"ו מ"ג]: "יען וביען במשפטי מאסו ואת חקתי געלה נפשם", אמנם שם אינו ציווי, אלא סיפור דברים].

ובספר דברים (ח' י"א): "השמר לך פן תשכח את ה' א", לבלתי שמור מצותי ומשפטיו וחקתי אשר אנכי מצוך היום". [ובספר יחזקאל (ה' ו'): "כי במשפטי מאסו וחקותי לא הלכו בהם, וכזאת שם (כ' ט"ז וכ"ד, ול"ז כ"ד) וגם שם הוא סיפור דברים].

ובספר נחמיה (ט' י"ג): "ועל הר סיני ירדת ודבר עמהם משמים, ותתן להם משפטים ישרים, ותורות אמת, חוקים ומצות טובים", ועוד שם (י' ל'): "ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה עבד האלהים, ולשמור ולעשות את כל מצות ה' אדונינו ומשפטיו וחקיו", ודוד המלך ע"ה אומר בתהלים (י"ח כ"ג): "כי כל משפטיו לנגדי, וחקתיו לא אסיר מני", וכן הוא בספר שמואל ב' (כ"ב כ"ג), וצ"ב.

אם שנזכור גם את "החוקים", ונתן להם הכתוב יתרון שהאי הקדים אותם למשפטים.

וידוע שכל עניני קרבנות הם בכלל החוקים, וכמו שכתב הרמב"ם (סוף הלכות מעילה) "וכל הקרבנות כולן בכלל החוקים, אמרו החכמים שבשביל עבודת הקרבנות העולם עומד, שבעשיית החוקים והמשפטים זוכין הישרים לחיי העולם הבא, והקדימה התורה צווי על החוקים, שנאמר ושמרתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" עכ"ל.

ובענייני איני מבין דברות רבותינו ז"ל הנ"ל, שהתורה הקדימה צווי על החוקים, ואחר כך על המשפטים ובזה נתנה יתרון ומעלה לחוקים על המשפטים, והן אמת שכך מצינו בהרבה הרבה מקומות שהתורה מקדימה חוק למשפט, מכל מקום הרי מצינו בהרבה מקומות גם להפך, שהתורה הקדימה משפטים לחוקים, כמו בספר ויקרא (י"ח ד'): "את משפטי תעשו ואת חקתי תשמרו ללכת בהם,

חטאת

בענין צפון בחטאת

ובס"ד נתעוררתי מדוע ולמה האריכה התורה בחטאת שעיר דנשיא ואמרה "ושחט אותו במקום אשר ישחט את העולה", ולא אמרה בקצרה ושחט אותו בצפון.

וברקתי במקראות וראיתי שבעוד הרבה מקומות נזכר בלשון כזה "ושחט במקום העולה", ולא אמרה תורה בקצרה צפון, כמו שם (ד' כ"ז) גבי חטאת יחיד שעירה: "ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ בעשתה וסמך את ידו על ראש החטאת ושחט את החטאת במקום העלה", ועוד שם (פסוק ל"ג)

ויקרא (א' ג'): "אם עולה קרבנו מן הבקר זכר תמים יקריבנו, אל פתח אהל מועד יקריב אותו וגו' ושחט אותו על ירך המזבח צפנה לפני ה' וזרקו בני אהרן הכהנים את דמו על המזבח סביב", הרי לנו מפורש ששחיטת קרבן העולה היא בצפון.

ויקרא (ד' כ"ב): "אשר נשיא יחטא ועשה אחת מכל מצות בה' אלהיו אשר לא תעשינה בשגגה ואשם, וסמך ידו על ראש השעיר ושחט אותו במקום אשר ישחט את העולה לפני ה' חטאת הוא".

האמור גבי חטאת כבשה דיחיד (ד' ל"ג), ולפי זה איתנה לן קרא דחטאת כבשה דיחיד.

וראיתי בספרא דפוסים אחרים שהגיהו "ושחט את החטאת במקום העולה",

האמור בחטאת שעירה דיחיד, וכמודפס בספרא עם פירוש החפץ חיים ז"ל (ד"ל ע"א) וכן כתב בפירושו שם, ולפי זה איתנה קרא דחטאת שעירה דיחיד. אבל שאר קראי עדיין צריכים טעם. [גם נעלם ממני מדוע העדיפו להגיה כן ולהביא קרא דחטאת שעירה ולא חטאת כבשה, שיותר מתאים ללשון הספרא בלא הגהה מרובה, כמו שיראה המעיין, ואולי משום שקרא דשעירת חטאת קודם לכבשת יחיד, ועיין].

עוד ראיתי שם בספרא פרשת מצורע (פרשתא ג' פ"ב ה"ח) שאמרו: "ושחט את הכבש במקום אשר ישחט את החטאת ואת העולה, מה תלמוד לומר, לפי שיצא לידון בעמידה, יכול מקום העמדה שתהא שחיטה, תלמוד לומר במקום אשר ישחט את החטאת ואת העולה", הרי שהספרא גם דורש קרא דאשם מצורע, עיין בפירוש הפץ חיים שם, אבל שאר קראי לא ראיתי שדרשו בספרא וצ"ב, ויש להתיישב בסוגיא דזבחים (מ"ח סע"א ורע"ב) ומנחות (נ"ה ב'), ובמכילתא (ס"פ תרנ), ורשמתי למזכרת עד שנעיין בדברי רבותינו המפרשים ז"ל.

אחר כך מצאתי אריכות בזה בדברי הגאון מלבי"ם ז"ל ויקרא (פסקא ע"ר ופסקא רפ"ה), ובספר משך חכמה ויקרא (י"ד י"ג), ואי"ה נחזור לבאר ולברר מילתא דא.

בחטאת יחיד כבשה: "וסמך את ידו על ראש החטאת ושחט אותה לחטאת במקום אשר ישחט את העלה".

ובן שם (ו' י"ח): "וזאת תורת החטאת במקום אשר תשחט העלה תשחט החטאת לפני ה' קדש קדשים הוא", ועיין שם ברמב"ן ז"ל ורבינו בחיי ז"ל, ועוד שם (ד' א') גבי אשם: "וזאת תורת האשם קדש קדשים הוא, במקום אשר ישחטו את העלה ישחטו את האשם", וגבי אשם דמצורע אמרו שם (י"ד י"ג): "ושחט את הכבש במקום אשר ישחט את החטאת ואת העלה", הרי לנו שמלבד חטאת שעיר דנשיא נאמר בעוד חמישה מקומות "ושחט במקום אשר ישחט את העולה", וכל כי האי בעי טעמא.

ועיינתי בספרא וראיתי שם (פרשת ויקרא דיבורא דחטאות פרשתא ו' ה"י): ושחט אותו במקום אשר ישחט את העולה, היכן עולה נשחטת בצפון אף זה בצפון, וכי מכאן אני למד והלא כבר נאמר במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת לפני ה'. ולמה יצא מעתה לקובעו שאם לא נשחט בצפון פסול", הרי שרז"ל הרגישו ודרשו קרא דשעיר הנשיא.

ועוד שם בספרא (הלכה י"א) כתוב: "אין לי אלא זו בלבד מניין לרבות כל חטאות, תלמוד לומר ושחט את החטאת במקום אשר ישחט את העולה, לרבות כל החטאות שלא תהא שחיטתה אלא בצפון", ולא מצאתי פסוק כזה "ושחט את החטאת במקום אשר ישחט את העולה", ואולי צריך לומר "ושחט אותה לחטאת במקום אשר ישחט את העולה",

חיבוט הקבר

לי בני יקירי הרה"ג רבי שמואל יואל שליט"א: לכאורה קשה מאי "אפילו" דינה דגיהנם, דקאמר רבינו ז"ל, הלא כל שכן הוא, ומה צדיקים שניצולים מדין גהינם, מדין חיבוט הקבר אין ניצולים, כמבואר בברייתא דחיבוט הקבר הובאה בספר ראשית חכמה (שער היראה ס"פ י"ד), וזה האוהב את הצדקות הניצול מחיבוט הקבר, לא כל שכן שניצל מדינה של גהינם, וצ"ב עכ"ד.

ואמרתי לו שקשה יותר, שהרי דברי רבינו יהודה החסיד ז"ל כאן הם ציטוט של דברי ברייתא דחיבוט הקבר עצמה כנ"ל, ונמצא שדברי הברייתא סותרים זה לזה, ובשור"ת רדב"ז שם הביא הברייתא בשינוי, ולא גרס "ואפילו" דינה של גהינם אינו רואה, אלא גרס "ואף" דינה וכו' וצ"ע.

כתב רבינו יהודה החסיד ז"ל בספר חסידים (סימן ל"ב): "וכל איש שאוהב את הצדקות, אוהב את התוכחות, אוהב את גמילות חסדים, מכניס אורחים, ומתפלל תפילתו בכוונה, אפילו דירתו בחוץ לארץ אינו רואה דין חיבוט הקבר. ואפילו דינה של גהינם אינו רואה".

מקור הדברים במסכת חיבוט הקבר, ועיין שו"ת רדב"ז ח"א (סימן ק"ח), ולגר"פ בספרו צדקה לחיים (סימן ר"א), ולבנו הגרינ"פ בספרו אבות הראש ח"ב (דט"ו ע"ד), ובהגותינו הנדפסות לספר תשב"ץ לתלמיד מהר"ם (סימן תק"ס) בס"ד.

והנה מה שכתב: "וכל איש שאוהב את הצדקות וכו' אינו רואה דין חיבוט הקבר ואפילו דינה של גהינם אינו רואה". כתב

חייבי כריתות לוקין

מטה מוחלין להן, רבי יצחק אומר חייבי כריתות בכלל היו, ולמה יצאת כרת באחותו לדונו בכרת ולא במלקות".

ופירש רש"י ז"ל: "חייבי כריתות קטני, כל חייבי כריתות שאין בהן מיתת בית דין הוזכרו במשנתנו לענין מלקות, ואחד מכל חייבי מיתות בית דין לא הוזכר בה ללקות אם התרו בו למלקות".

ומבואר שנחלקו רבותינו התנאים ע"ה, דלרבי ישמעאל גם חייבי כריתות וגם חייבי מיתות בית דין לוקין, ולרבי עקיבא רק חייבי כריתות לוקין, אבל חייבי מיתות בית דין אינן לוקין, ולרבי יצחק אפילו חייבי כריתות אין לוקין.

מבות (י"ג א') שנינו: "ואלו הן הלוקין הבא על אחותו וכו', והטמא שאכל את הקודש, והבא אל המקדש טמא, ואוכל חלב ודם, ונותר ופיגול וטמא, והשוחרט ומעלה בחוץ והאוכל חמץ בפסח" וכו'.

ובתלמוד שם: "חייבי כריתות קא תני, חייבי מיתות בית דין לא קתני, מתניתין מני רבי עקיבא היא, דתניא אחד חייבי כריתות ואחד חייבי מיתות בית דין, ישנן בכלל מלקות ארבעים דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר חייבי כריתות ישנו בכלל מלקות ארבעים, שאם עשו תשובה בית דין של מעלה מוחלין להן, חייבי מיתות בית דין אינן בכלל מלקות ארבעים, שאם עשו תשובה אין בית דין של

תוספות שם, ובספר מלא הרועים ח"ב (ערך סתם אות י' דקנ"ט ע"ד) ע"ש.

והוא מוכרח שהרי במסכת ביצה (כ"ג א') רב נחמן סובר דבר שאינו מתכוין מותר ע"ש, ואנן קיימא לן דהסובר דבר שאינו מתכוין מותר - סובר הלכה כסתם משנה, עיין שבת (פ"א א') ומלא הרועים (ערך דבר שאינו מתכוין אות כ"ט ואות ט"ל), ועוד לו שם ח"ב (ערך סתם משנה), ושדי חמד (מערכת ה' כלל י"ח - כ"א) ע"ש, ועוד לו שם (מערכת ד' כלל כ"ז). [אני כתבתי לפי נוסח התלמוד שלפנינו, אבל יש גורסין רב נחמן בר יצחק, עיין בפירוש רבינו חננאל מגילה (ז' ב'), ובספר דקדוקי סופרים שם, ולמכות (כ"ג ב') ובזה ישתנה פרט זה ודוק].

וכיוצא בזה תראה בפסחים (ל"ב א') דשם סתם משנה אוקמוה כרבי נחוניא בן הקנה שהיה עושה יום הכיפורים כשבת ופטור מן התשלומים, וכן סתם רבי המשנה כוותיה דרבי נחוניא במגילה (ז' ב') ע"ש, אבל לעומת זה בכתובות (כ"ט א' ועיין שם ל"א א') ובבא קמא (ע' א', ופ"ז א') ובשבועות (ל"ג א') סתם רבי המשנה במקומות האלה דלא כרבי נחוניא בן הקנה, ועיין תוספות כתובות (ל' א'), ופני יהושע שם וקונטרס אחרון שלו שם (סימן צ"ד), ובספר פרי יהושע פסחים (ל"ב א' דכ"ו סע"א ד"ה הא, וסע"ד ד"ה ובזה) דוק ועיין.

ועוד כיוצא בזה מצינו גם בענין מלאכה שאין צריך לגופה, שיש משניות שרבי סתם כרבי יהודה חייב שבת (ל' א', וק"ה ב'), ויש משניות שסתם כרבי שמעון שפטור עיין שבת (ק"ז א'), ועדיות (פ"ב מ"ה), ומצאתי שהגיש בזה חד מתקיפי קמאי הרו"ה ז"ל בעל המאור שבת על הלכות רי"ף שבת (פ"ד דל"ח ע"ב) שכתב: "יש לומר שאין הלכה כרבי שמעון

ורבינו הקדוש, הוא רבי יהודה הנשיא סתם משנה זו כסברת רבי עקיבא, ובביצה (ב' ב'): "אמרו מאן סתם לן למתניתין רבי", ופירש רש"י ז"ל: "מאן סתם לן למתניתין רבי, הוא סידר המשנה, וכשראה דברי חכם וישרו בעיניו שנאן סתם, ולא הזכיר שם אומרו עליהן, כדי שלא יהו שנויה מפי יחיד, ונראין כאילו נשנו מפי המרובים, ויעשו כמותן".

מכות (כ"ג סע"א) שנינו: "רבי חנניה בן גמליאל אומר כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מן הכרת, שנאמר ונקלה אחיך לעיניך, כיון שלקה הרי הוא כאחיק", ובתלמוד שם: "אמר רבי יוחנן חלוקים עליו חבריו על רבי חנניה בן גמליאל, אמר רב אדא בר אהבה אמרי בי רב תנינן [מגילה ז' ב'] אין בין שבת ליום הכיפורים אלא שזה זדונו בידי אדם וזה זדונו בהכרת, ואם איתא אידי ואידי בידי אדם הוא, רב נחמן אמר הא מני רבי יצחק היא, דאמר מלקות בחייבי כריתות ליכא, דתניא רבי יצחק אומר חייבי כריתות בכלל היו, ולמה יצאת כרת באחותו, לדונו בכרת ולא במלקות".

ומבואר באר היטב אליבא דרב נחמן דרבינו הקדוש סתם המשנה דמגילה כסברת רבי יצחק דחייבי כריתות אינן לוקין, ואליבא דרב נחמן בר יצחק, קשה לי האיך רבי סתם פעם אחת המשנה כרבי עקיבא, ופעם סתם המשנה כרבי יצחק, והרי רש"י ז"ל פירש "כשראה רבי דברי חכם וישרו בעיניו שנאן סתם, ולא הזכיר שם אומרו עליהן, כדי שלא יהו שנויה מפי יחיד, ונראין כאילו נשנו מפי המרובים, ויעשו כמותן", אתמהא.

ועוד יש להבין שהרי רב נחמן כאן שהעמיד המשנה דמגילה כרב יצחק דחייבי כריתות אינם לוקים, איהו עצמו סובר דהלכה כסתם משנה כדאמרו בביצה (ב' ב'), ועיין

בתוספת יום טוב, ולעומת זה סתם משנה בקידושין (ס"ו ב') סוברת גוי ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר ע"ש, וראיתי שעמדו בזה התוספות ביבמות (ט"ז ב') ע"ש.

ובאות תראה עוד שבמשנה בבא מציעא (קט"ו א') דסתם לן תנא התם דלא דרשינן טעמא דקרא, ואילו במסכת פרה (פ"ג מ"ו) סתם לנו כרבי שמעון דדריש טעמא דקרא עיין בתוספת יום טוב שם, וליבמות (פ"ב מ"ה), ועיין בספר קרבן ציון על מסכת תמורה (דק"ט סע"א) ודוק.

ועוד עיין בשאלת התלמוד "מאי אולמיה האי סתמא מהאי סתמא" - במסכת בבא קמא (ס"ט ב'), ומסכת סנהדרין (ל"ד ב'), וכן הוא בנדה (נ' א') ודוק.

במפס מורסא וצידת נחש, ואף על גב דסתם מתניתין כוותיה דתנן ועל עקרב שלא תשוך - הרבה סתמות יש לנו במסכת שבת מהן כרבי יהודה, ומהן כרבי שמעון" ע"ש, ועיין בספר כרם יהושע סנהדרין (ע"ט א' ד"ל רע"ד, ופ"ד א' דל"ב סע"ד) ע"ש, ועיין שו"ת תורת רפאל הלכות שבת (סימן מ"ב ד"ה אבל דס"ז ע"א) ודוק.

ובמסכת ביכורים (פ"ב מ"ו) סתם רבי דבאתרוג הולכין אחר חנטה, אבל במסכת סוכה (ט"ל א') סתם כחכמי אושא דבאתרוג הולכים אחר לקיטה כדאמרו בסוכה שם (מ' א'), ועיין ערוך לנר סוכה שם, ובספר שער המלך הלכות שמיטה (פ"ד ה"ב) ודוק.

ובן ביבמות (ס"ט ב') סתם משנה סוברת דגוי ועבד הבא על בת ישראל הולד גוי ועיין לרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות שם הובא

חינוך הבנים

יסר בנך ויניחך ויתן מעדנים לנפשך וזו לשונו: "יסר בנך וגו' כאשר הבן הוא רשע אז ידאג האב ולא ינוח, אבל כאשר ייסר בנו אז יהיה מנוחה לו, ולא עוד שגם יתן מעדנים וגו', ועוד יניחך מן הגיהנם ויתן מעדנים לנפשך בגן עדן כמו מעשה דרבי עקיבא [במסכת כלה פרק ב'] שלמד תורה עם בן רשע והצילו מן הגיהנם, ועוד שהביאו לגן עדן, ועוד יסר וגו' כי אפילו צדיק אם יש לו בן רשע אזי נוטלין אותו מגן עדן לגיהנם למען יראה יסורי בנו, וזהו יסר בנך ויניחך במקומך וגם הוא יתן מעדנים וגו'", והדברים מבוארים.

אלא שיש להבין, אם אכן האב טרח ויגע לחנך בניו היטב, ולהדריכם תמיד במוסר, ולא עלתה בידו, כי הבן לא קיבל רח"ל, מאי הוי ליה למיעבד, טוביה חטא

כתב רבינו הגדול הגר"א ז"ל באגרתו מעולפת ספירים: "וגם באתי לבקש מאתך מאוד מאוד וכו', שתדריך את בנותיך מאוד שלא יצא מפייהם קללה ושבועה וכזב ומחלוקת, רק הכל בשלום באהבה ובחיבה ונחת, והנה יש לי כמה ספרי מוסר וכו' ועל קללה ושבועה וכזב תכה אותם ולא תרחם עליהם כלל, כי חס ושלום בקילקול הבנים יענשו אב ואם מאוד, ואף אם תדריכם תמיד במוסר ולא יקבלום - אוי לאותה בושע והצער והבזיון בעולם הבא".

ואני רגיל לבאר דברי קדשו של רבינו הגר"א ז"ל: "כי חס ושלום בקילקול הבנים יענשו אב ואם מאוד, ואף אם תדריכם תמיד במוסר ולא יקבלום אוי לאותה בושע והצער והבזיון בעולם הבא", עם מה שהוא עצמו ז"ל כתב בביאורו לספר משלי (כ"ט י"ז) על הפסוק

בגן עדן - יגיע לו ממנו צער גדול כי יטלוהו מגן עדן ויליכוהו לגיהנם למען יראה ביסורי בנו, כמו שאמרו רז"ל והביא הגר"א ז"ל דבר זה בביאורו לספר משלי (כ"ט ט##) על הפסוק יסר בנך וינחך ויתן מעדנים לנפשך כנ"ל.

וזהו מידה כנגד מידה, דתחת שאביו הניח לו ללכת בדרכיו הרעים כדי שישתכר בזה חמודי העולם להתענג בו, וזה גרם לו לבן שהלך בדרך שובב בדרך לבו, ונפל בחטאים עצומים, לכן נגזר על האב שכאשר בנו יקבל העונשין עבורם, יעמוד אביו ויראה אותם בעיניו, ומי יוכל לשער גודל הצער והדאגה שיגיע לו לאדם על ידי זה, כי אפילו אם לבנו כואב איזה אבר קטן ומתאנח מגודל הכאב, דרך האב להצטער מזה, ובפרט כאשר יראה האב שמיסרים את בנו ביסורים קשים ומרים, זה תולש ידו מעל גופו, וזה תולש רגלו וכו', ולבסוף מפילים אותו לאש, והוא צועק ונוהם בקול מר, אי ואבי כמה יתמרר אביו אז ויבכה מנהמת לב ולא יהיה לאל ידו להושיעו מאומה רח"ל. וכיוצא בזה ממש כתב החפץ חיים ז"ל בספרו חומת הדת (פרק ה'), ועוד עיין לו בספרו שמירת הלשון (שער התורה פרק ט') עיין שם.

ומדבריו ז"ל שכתב שהעונש לאבא כנ"ל הוא מידה כנגד מידה משום שאביו הניח לבן ללכת בדרכיו הרעים וזה גרם לבן שהלך בדרך שובב ונפל בחטאים עצומים וכו', דוק מינה שאם האב אכן טרח והשתדל בחינוך בנו בדרך ישראל סבא, ולא עלתה בידו, אכן לא יענש דמה הוי ליה למיעבד, ולכאורה זה אינו כדברי הגר"א ז"ל באגרתו וכן"ל ועיין, עוד בענין זה כתבתי בחיבורי מנוחת שלום ח"א (ס"ס ס"ה דר"ט ע"ב) עיין שם וצרף לכאן.

וזיגוד מנגיד, ולמה תהיה לו לאבא בושע וצער ובזיון בעולם הבא, הרי הוא עשה המוטל עליו טרח להדריך בנו במוסר תמיד ולא ח"ו הפקירו.

וצריך לומר דאינו מדין "עונש", אלא מדין "מציאות" אחר שכך הבן, ונכון הוא שהאב טרח לחנכו במוסר תמיד, מכל מקום אחר שכך הבן תהיה לאב בושע, עם שלא חטא כלל ועשה המוטל עליו, ועיין.

ומצאתי לרבינו הכהן הגדול בעל חפץ חיים ז"ל בספרו נדחי ישראל (פרק י"ז) שכה כתב: "וכדי שיתחזק האדם להתגבר על יצרו המסית אותו להטות את בנו מדרך התורה והיראה ואך להשתכר מעות, יעריך לנגד עיניו השכר הגדול הנצחי שיגיע לאדם על ידי בניו כשהולכים בדרך ה', ולהיפך גודל הבזיון והכלימה כשסרים מדרך ה', ואז ירפה ממנו היצר, דזו לשון ספר הזהר הקדוש ח"ג (דקט"ו ע"ב) "פתח ואמר בן יכבד אב ועבד אדניו, בן יכבד אב, כמה דאת אמר כבד את אביך ואת אמך, ואוקמוה, במיכלא ומשתייא ובכלא, האי בחייו דאתחייב ביה, בתר דמית אי תימא הא פטור מניה הוא, לאו הכי, דאף על גב דמית, אתחייב ביקריה יתיר, דכתיב כבד את אביך, דאי ההוא ברא אזיל בארע תקלא, ודאי מבזה לאביו הוא, ודאי עביד ליה קלנא, ואי ההוא ברא אזיל בארע מישר, ותקין עובדיו, ודאי דא אוקיר לאביו, אוקיר ליה בהאי עלמא גבי בני נשא, אוקיר ליה בההוא עלמא גבי קב"ה וקב"ה חייס עליה, ואותיב ליה בכורסייא דיקריה ודאי זכאין אינון צדיקייא דזכאן לבנין קדישין לגזעין קדישין, עלייהו אתקרי וכל רואיהם יכירום כי הם זרע ברכ ה'".

ולחיפך אם יסור הבן מדרך ה' ימות אחר כך, אפילו אביו כבר זכה במעשיו לשבת

חכים יוסף ברי בטרפות כרבי יוחנן

יוסף חכם בטרפות, כמו שרבי יוחנן היה חכם בכל מילי, וכן פירש שם בפירוש המיוחס לרבינו גרשום ז"ל: "חכים יוסף ברי בטרפות כרבי יוחנן בכל התורה", ועיין רש"י חולין (נ' א') שגם שם הביא שתי הלשונות ע"ש. [אלא ששינה הסדר ע"ש]. וכן העתיקו הר"ן על הלכות הרי"ף (ד"ו ע"א), והאור זרוע שם (סימן תי"ג אות א') ע"ש.

ונראה לי בס"ד לומר, דשתי הלשונות נחלקו בקריאת התלמוד, דלפי לישנא קמא כך קריאת התלמוד, חכים יוסף ברי וכאן האתנחתא וההפסק, בטרפות כרבי יוחנן, כלומר יוסף בני מומחה בטרפות כמו רבי יוחנן שהיה מומחה בטרפות, אבל לפי לישנא בתרא קריאת התלמוד כך, חכים יוסף בני בטרפות, וכאן ההפסק, כרבי יוחנן, כלומר בני יוסף מומחה בטרפות כמו רבי יוחנן שמומחה בכל חלקי התורה ודוק.

ולבאורה יש להבין, דבשלמא ללישנא קמא מובן מדוע רבא אמר שבנו יוסף חכים כרבי יוחנן בטרפות, דאכן מצינו שרבי יוחנן הוה רב גובריה ומומחה בענייני טרפות, וכמו שהביא רש"י מעובדא דשמואל כנ"ל, אלא לפי לישנא בתרא שכוונת רבא דבנו יוסף חכם ומומחה בטרפות - כמו רבי יוחנן שהיה מומחה בכל התורה כולה, יש לשאול מדוע רבא כשבא להפליג במעלת בנו, לא אמר חכים בני יוסף כאמורא רב, שהרי האמורא רב היה הגדול באמוראים, ורש"י ביצה (ט' א') כתב דרב בדורו היה רבן של כל בני הגולה ומקשים ממנו על שאר אמוראים חוץ משמואל ע"ש, והרי רבי יוחנן עצמו מעיד דהאמורא רב היה גדול ממנו כמפורש שם בחולין (נ"ד א', וצ"ה ב', וקל"ז ב'), ואם כן כשרבא בא להפליג במעלת

חולין כ"ח א'): "ההוא בר אווזא דהוה בי רבא, אתא כי ממסמס קועיה דמא, אמר רבא היכי נעביד, נשחטיה והדר נבדקיה, דיילמא במקום נקב קא שחיט, נבדקיה והדר נשחטיה, האמר רבה וושט אין לו בדיקה מבחוץ אלא מבפנים. אמר ליה רב יוסף בריה נבדקיה לקנה ונשחטיה לקנה ולכשריה, והדר לפכוה לושט ולבדקיה, אמר רבא חכים יוסף ברי בטרפות כרבי יוחנן". וכיוצא בזה שם בחולין (נ' א') ע"ש.

ופירש רש"י ז"ל: "ממסמס קועיה, מלוכלך צוארו בדמא, שנקרע צוארו וצריך לבדוק בסימנין שמא נפסק הקנה, או ניקב הוושט: והדר נבדקיה, למעלה מבית השחיטה ולמטה: אין לו בדיקה מבחוץ, לפי שהוא טריפה בנקב משהו ואינו ניכר, וטיפת דם נכנסת לו בפנים בנקב ואינו ניכר, אבל קרום הפנימי לבן הוא וטיפת דם ניכרת בו, אבל החיצון אדום: ונבדקיה לקנה, שהקנה נבדק מבחוץ, לפי שאינו נטרף אלא ברוב, והדר נשחטיה לקנה והשחיטה כשרה בסימן אחד, ואחר כך יטלו הוושט כולו ויעקרוהו מן הלחי, ויהפכוהו ויבדקוהו: חכים יוסף ברי בטרפות כרבי יוחנן, דאמרינן בפרק גיד הנשה (לקמן צ"ה ב') דשדר ליה שמואל תליסר גמלי ספיקי דטריפתא למיבדקיה בגווייהו. לישנא אחרינא כרבי יוחנן בכל מילי".

ומפורש שרש"י ז"ל הביא שתי לשונות בהבנת דברי רבא "חכים ברי בטרפות כרבי יוחנן", אם הכוונה שבנו יוסף היה חכם מופלג בענייני טרפות, כמו רבי יוחנן שהיה מופלג ומומחה בענייני טרפות וכמפורש בעובדא דשלח לו שמואל תליסר גמלי ספיקי דטרפות כנ"ל, או שהפירוש שרבא אמר שבנו

קנ"ב), ויעיר און (מערכת ה' כלל ס"ו), וזכר יהוסף יבמות (ל"ז א' דפ"א ע"ד), ושדי חמד (מערכת ר' כלל כ"ז), ובהגהות אבן ציון על ספר כריתות (דל"ו ע"א אות ד') עש"ב, ובחיבורי אות יעקב שעל ספר יחי ראובן (דף ק"ז ודף קכ"ב) ונתבאר במקומו בס"ד, לכן אמר רבא חכים בני יוסף כרבי יוחנן ודוק. [ומה שהלכה כרבי יוחנן נגד רב עם שהיה רב גדול ממנו - נתבאר בחיבורי הנכחי (ערך רב ורבי יוחנן אות ג') עיין שם וצרף לכאן].

חלוצה אסורה לכתן אם מהתורה

לדבריו, וכבר בחיבוריי במקומות הרבה כתבתי כי דרך לימודי ראיתי והתבוננתי בס"ד שמנהגו של התרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל להיות (עפ"ר) בנוי על מדרש חז"ל המיוחד לאותו חומש, שעל ספר בראשית התרגום המיוחס ליונתן השתית ויסד תרגומו על מדרש פרקי רבי אליעזר ואחריו נמשך, שמדרש פרקי רבי אליעזר הוא מיוחד לחומש בראשית, ועל חומש שמות התרגום המיוחס ליונתן השתית ויסד תרגומו על המכילתא, ועל חומש ויקרא התרגום המיוחס ליונתן השתית ויסד תרגומו על הספרא, ותן דעתך ותווכח בזה, ועיין בכל המצויין בזה בחיבורי תורת יעקב (ר"ס נ"ח), ובקונטרס אחרון לחיבורי תורת יעקב (סימן י"ג דף תתק"ח), ועוד שם (סימן ס"ב דף תתקמ"ד), ובחיבורי טוב להודות ח"ג (סימן ט"ו), ובחיבורי הדר יעקב ח"ב (סימן כ' דף צ') וצרף לכאן. [ובפירושי המיוחס לר"ש משאנץ שם שכתב דביבמות (כ"ד א') וקידושין (ע"ח א') אמרו דחלוצה אסורה לכהן מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא ע"ש, ואחריו נמשך בפירוש החפץ חיים לספרא שם, ועיין היטב בפירוש הגאון מלבי"ם לספרא שם, ועיין לקמן].

חכמת בנו יוסף היה לו לומר חכים בני כאמורא רב.

ובס"ד נלע"ד לומר לפי המבואר בחיבורי הנכחי (ערך רבא) דרבא לעולם סובר כרבי יוחנן, כמעט בלא יוצא מן הכלל עש"ב, לכן אמר חכים בני יוסף כרבי יוחנן, ומה גם דתלמוד ערוך בידינו ביצה (ד' א') רב ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן, ולדעת רבים אפילו כשרב ושמאל תרוויהו חולקים עם רבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן, עיין בזה בספר יד מלאכי כלל

ויקרא (כ"א ז'): "אשה זונה וחללה לא יקחו, ואשה גרושה מאישה לא יקחו, כי קדש הוא לאלהיו".

ופירש רש"י ז"ל: "זונה, שנבעלה בעילת ישראל האסור לה כגון חייבי כריתות או נתין או ממזר: חללה, שנולדה מן הפסולים שבכהונה כגון בת אלמנה מכהן גדול, או בת גרושה וחלוצה מכהן הדיוט, וכן שנתחללה מן הכהונה על ידי ביאת אחד מן הפסולים לכהונה".

והנה בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל שם כה תרגם: "אתתא מטעיא בזנו ודאטילידא מן פסוליא לא יסבון ואתתא דמפטרא בין מגברא, בין מן יבמה, לא יסבון ארום קדיש הוא קדם אלהיה".

ומקור דברי התרגום המיוחס ליונתן דלעיל, הוא בספרא (שם ה"ט) שאמרו: "ואשה גרושה מאישה לא יקחו, גרושה אין לי אלא גרושה, חלוצה מנין ודין הוא וכו', ואם נפשך לומר ואשה לרבנות את החלוצה וכו', ופשט דברי רז"ל כאן שחלוצה אסורה לכהן מן התורה, ומשם חצב התרגום המיוחס ליונתן

מכות (י"ג א') תנן: "ואלו הן הלוקין הבא על אחותו וכו', אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, ממזרת ונתניה לישראל בת ישראל לנתין ולממזר".

ופירש רש"י ז"ל: "גרושה וחלוצה, גרושה והיא חלוצה אינו חייב עליה אלא משום גרושה, שהחלוצה אינה כתובה אלא מרביא מיייתנן לה דתניא בקידושין (ע"ח א') גרושה אין לי אלא גרושה חלוצה מנין תלמוד לומר ואשה".

ובתבו התוספות שם: "גרושה וחלוצה אינו חייב אלא אחת, פירש הקונטרס משום גרושה דחלוצה מיייתי לה ואשה גרושה, משמע לפירושו דבחלוצה לחודא איכא מלקות דאורייתא, וזה אינו דהא אמרינן בקידושין (ע"ח א') חלוצה דרבנן, והא דלעיל תנא וחלוצה אגב גרושה תניא". ויש לומר דרש"י ז"ל לטעמיה כנ"ל דאכן חלוצה מן התורה אסורה לכהן.

והרימב"א ז"ל בחידושו שם כתב: "גרושה וחלוצה אינו חייב עליה אלא משום שם אחד. פירש רש"י ז"ל דחלוצה אינה כתובה אלא מריבויא דגרושה מיייתי לה וכדתניא בקידושין (ע"ח א') גרושה מאישה אין לי אלא גרושה חלוצה מנין תלמוד לומר ואשה ע"כ, נראה מדברי רבינו רש"י ז"ל דסבירא ליה חלוצה [לכהן] איסור דאורייתא, וכן משמע לכאורה מדקתני לה באלו הן הלוקין דאורייתא וכדקתני לה נמי בריש מכילתין גבי הזמה דאורייתא, וכן היה נראה מסוגיא דמסכת סוטה (מ"ד א') רבי יוסי הגלילי אומר הירא ורך הלבב זה הירא מעבירות שבידו, רבי יוסי אומר אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט זהו הירא ורך הלבב, ואמרינן עלה בתלמודא מאי בינייהו עבירה דרבנן איכא בינייהו, לרבי יוסי הגלילי הדר, לרבי יוסי לא הדר, אלמא חלוצה

דאורייתא היא", והוא האריך לחלוק על רש"י ז"ל עיין שם, ועיין עוד ריטב"א יבמות (כ"ד א').

ובספר ערוך לנר יבמות (פ"ה ב') כתב והעלה שיש בזה מחלוקת תנאים אם חלוצה

אסורה לכהן מן התורה, ולפי זה יישב שיטת רש"י דסבירא ליה חלוצה אסורה לכהן מן התורה, וסיים: "ולפי דברינו יש סניף לדון כדברי רש"י דחלוצה דאורייתא לחומרא" עיין שם באריכות, ועוד עיין בערוך לנר מכות שם,

ובאמת כבר רבותינו בעלי התוספות ז"ל

בתוספות ישנים ביבמות (מ"ד א') העלו כן דרבי עקיבא אכן סובר חלוצה אסורה לכהן מן התורה ע"ש. ולפי זה יאירו היטב דברי הספרא הנ"ל כי כבר נודע דרוב הברייתות דספרא הם אליבא דרבי עקיבא, וכמו שכתב הגאון המובהק מריז"ני ז"ל בספרו תכלת מרדכי על רמב"ן ויקרא (י"ט כ"ו דק"ז סע"א) ע"ש, ובספר נהור שרגא יבמות (ד' ב', ד"ו ע"ד) כתב סתם ספרא רבי יהודה (סנהדרין פ"ו א'), ואליבא דרבי עקיבא (סנהדרין שם) ולפי זה יש לומר דהספרא סבירא ליה כרבי עקיבא ע"ש, ובהגהות בנין יהושע על הרמב"ם הלכות אבל (פ"ד הי"ד) כתב ומסתמא רבי יהודה בספרא כרבו רבי עקיבא סובר, ועיין בחיבורי כרם יעקב (דף קל"ה) ודוק היטב.

והכהן הגדול מאחיו רבינו שמחה הכהן ז"ל בספרו המופלא משך חכמה ויקרא שם

כתב: בתלמוד בכמה דוכתי מסיק דחלוצה דרבנן וקרא אסמכתא בעלמא [יבמות כ"ד א' וקידושין ע"ח א'], מכל מקום לענ"ד מסתברא דלרבי עקיבא דסבר ביבמות (מ"ד א') דאחות חלוצה הוה הולד ממזר והכתוב קראה ביתו והוה כאשתו שנתגרשה, אפשר דהוה [אסור חלוצה] דאורייתא ואתרבאי מיניה. ובוזה אתי שפיר סתימת משניות טובא ביבמות (פ"ב מ"ד.

וחלוצה דרבנן היא והתניא גרושה אין לי אלא גרושה חלוצה מנין תלמוד לומר ואשה. [ומשני] מדרבנן הוא וקרא אסמכתא בעלמא הוא, וכהאי לישנא אמו גם בקידושין ע"ח ב' עיין שם. [וברייתא זו היא היא הברייתא דספרא פרשת אמור שהבאתי בראש דבריני כאן, וכן כתב בהגהות יפה עינים יבמות שם].

ויש לעיין לפי דברי רבותינו בתוספות ישנים דלעיל דלרבי עקיבא חלוצה אכן אסורה מן התורה לכהן כנ"ל, מדוע דחק התלמוד לומר דקרא אסמכתא בעלמא, ולכאורה טפי היה לו לומר דאין הכי נמי חלוצה דאורייתא וההיא ברייתא אליבא דרבי עקיבא נשנית, ובפרט שהיא אכן ברייתא דספרא וכבר כתבתי לעיל והבאתי שברייתות דספרא אליבא דרבי עקיבא נסתמו, והא עדיפא מלומר קרא אסמכתא בעלמא שהוא תירוץ דחוק, כדכתבו תוספות רבינו פרץ סוכה (י"א ב') ופסחים (י"ט א') ע"ש, ועיין תוספות סוטה (ל"ב ב') ע"ש, ותירוץ קרא אסמכתא בעלמא שהוא דוחק מפורש גם בשיטה מקובצת כתובות (י"ג ב' ד"ה מייחס), וכן כתבו שלומר קרא אסמכתא בעלמא דוחק הוא בפני יהושע גיטין (ס"ו א'), וקרן אורה זבחים (כ' א') וערוך לנר סוכה (כ"ג א', ולי' ב'), וטל תורה ירושלמי תרומות (פ"ד הי"א) ועוד, וי"ל.

ובשוי"ת בית שלמה אה"ע (סימן פ"ב ד"ק סע"ג) פירש גם דברי רש"י ז"ל שכתב דאיסור חלוצה לכהן דאורייתא, ד"רוצה לומר דהא דלא לקי גם מכת מרדות משום חלוצה, הוא משום דאסמכוה רבנן על ו' דואשה, על כן הוי משם אחד עם גרושה, והתוספות שם סוברים דאין לוקין מכת מרדות במקום דלוקה מן התורה, אבל ודאי דאי אפשר לומר דרש"י ז"ל סובר דחלוצה לכהן מדאורייתא נגד תלמוד

פ"ו מ"ב ומ"ג. פ"ז מ"א. פ"ט מ"ג), וכתובות (פ"א מ"ו), וסוטה (פ"ד מ"א ופ"ח מ"ג), וגיטין (פ"ט מ"ב), וקידושין (פ"ג מ"ב), ומכות (פ"ג מ"א) ועוד, דנקיט גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, וכולהו סתמאי אליבא דרבי עקיבא (סנהדרין פ"ו א'), אחרי זמן כביר נדפסו תוספות ישנים ליבמות (מ"ד א' ד"ה הכתוב) וראיתי שהעירו בזה, ושמחתי תהילות לאל, ועיין חידושי לסוטה (י"ח ב') "עכ"ד ז"ל.

ובזאת כתב רעו ועמיתו בתורה הגאון הרואגצובי ז"ל בספרו צפנת פענח מכות (י"ג א') דאליבא דרבי עקיבא חלוצה אסורה לכהן מהתורה, ולכך פירש רש"י ז"ל שם במכות דחלוצה אסורה לכהן מן התורה אחר שהמשנה שם אליבא דרבי עקיבא היא כדאמרו בתלמוד שם, ועיין בזה בספר בתורה תמימה ויקרא שם, ובספר ארעא דרבנן (בהקדמה, ושם אות רל"ט, ואות תנ"א, ואות תקס"ה), ובספר יד אליהו מכות (ב' א', וי"ג א') וקידושין (ס"ט א') ואכמ"ל.

ובך ראיתי בשו"ת אגרות משה ח"א (אה"ע סימן קס"א) שגם כן העלה כן דאליבא דרבי עקיבא איסור חלוצה לכהן מן התורה עש"ב, וזכה לדברי התוספות ישנים הנ"ל, ומסתייעים הדברים מההיא דספרא הנ"ל וכדכתיבנא בס"ד, ועיין בשיירי הקרבן לירושלמי יבמות (פ"ה ה"ד) ושם במראה הפנים, ועוד לו מכות (פ"א ה"א), ולגרי"ח זוננפלד ז"ל בשו"ת תורת חיים ח"ג (סימן ע"ג), ושו"ת מרחשת ח"ב (סימן י"ז אות ב'), ושו"ת דובב מישרים ח"ג (סימן ע"ט), ולא הביא דברי התוספות ישנים הנ"ל, ודוק היטב.

יבמות (כ"ד א'): "תני שילא ואפילו שניהם כהנים, מאי טעמא חלוצה דרבנן היא, וספק חלוצה לא גזרו בהו רבנן. [ופריך]

כתבו בתוספות עירובין (ל"א ב' ד"ה כאן), ותוספות גיטין (ו' סע"א), וכן כתב בהדיא בשו"ת זכרון יוסף או"ח (סימן י' ד"ה וגם), ועוד לו שם אה"ע סימן ג' ד"ה סוף, ועיין בהגהות עתים לבינה על ספר העתים (הלכות עירובי תחומין (ס"ס ל' אות כ"ד דף מ"ו) עש"ב, ובספר נפש חיה או"ח (סימן שכ"ד סיד) עש"ב, ועיין מה שכתבתי בזה בס"ד בחיבורי ברית יעקב (סימן י"א סוף אות ב'), ובחיבורי תפארת יצחק (דק"ט ע"א, ודקכ"ג רע"א), ובחיבורי כנסת יעקב (דף רל"א), ובחיבורי ברכי נפשי ח"א (סימן ד' דף ל"ב), ושם ח"ב (סימן ט' אות ד' דף קנ"א), ובחיבורי זכות יצחק ח"ב (סימן כ"ו) ובשאר חיבורי וצרף לכאן.

ועכשיו בס"ד מצאתי לגאון רבי יהודה אסאד ז"ל בספרו שו"ת יהודה יעלה אה"ע (סימן ק"מ) שכתב: "וכל שכן באיסור חלוצה לכהן דלשיטת רש"י מכות (י"ג א') דאורייתא הוא, ועיין לריטב"א שם, וגם לתוספות שם ולכ"ע דפליגי עליה, נמי על כל פנים סמך מקרא יש לו, וחמיר טפי משאר איסור דרבנן", ועוד עיין לו שם ביהודה יעלה (סימן נ"ב) שהאריך בזה, וכזאת מצאתי גם לגאון הנצי"ב ז"ל בספרו מרומי שדה סוטה (כ"ג ב' ד"ה והנה ממשנתינו דס"ה ע"ב) שכתב: "ידוע שאיסור חליצה חמור יותר משאר איסורים דרבנן, שהרי נכללה בכל מקום בין חייבי לאוין כמו במכות (י"ג א') ובשאר מקומות", ועוד עיין לו בהעמק שאלה על ספר השאלות (שאלתא ק"ג אות ג'), ושאלתא ק"ד אות א') והוא כדכתיבנא בס"ד, ודוק היטב.

סוטה (כ"ג ב'): "ארוסה ושומרת יבם לא שותות ולא נוטלות כתובה וכו', אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, ממזרת ונתניה לישראל, ובת ישראל

מפורש בשלש מקומות" ע"ש, אבל להאמור לעיל אתי שפיר ודברי רש"י ז"ל כפשטן ועולים יפה, וכך גם נקט התרגום המיוחס ליונתן כנ"ל, ועיין גם בפירוש הגאון מלבי"ם ז"ל לספרא שם ודוק.

ולגאון חיד"א ז"ל בספרו ברכי יוסף אה"ע (סימן ו' אות ב') ראיתי שכה כתב: "הריטב"א מכות שם כתב, דחלוצה כיון דאית לה אסמכתא, לא הוי כשאר עבירה דרבנן ע"ש, והוא דוחק" עכ"ל.

ועם שאני כדאי כלל, בענייני נעלם ממני מה דוחק יש בדברות קדשו של הריטב"א ז"ל, והרי אכן כן הוא דאיסורים דרבנן שיש להם אסמכתא בקראי כחלוצה - וכדאמרו להדיא ביבמות (כ"ד א') ע"ש - אכן חמירי מאיסורים דרבנן גרידא, ויש לי לומר דהריטב"א ז"ל הולך בשיטת רבו המובהק הרא"ה ז"ל גבי מילי דרבנן שיש להם אסמכתא בקרא דחמירי, וכמו שהאריך הפרי מגדים בפתיחה הכוללת ח"א (אות כ') ובפתיחה להלכות נטילת ידים ע"ש, ועיין לגאון רבי יוסף ענגיל ז"ל בספר בית האוצר (מערכת א' אות ק"צ) עיין שם.

ומצאתי לרבו המובהק של החיד"א ז"ל הוא הגאון רבי יונה נבון בשו"ת נחפה בכסף ח"ב יו"ד סימן א' דפו"ח דע"ז ע"ב) שכתב: "אדרבה הוי חמור [איסור דרבנן שיש לו אסמכתא] משאר איסורים דרבנן שאין להם סמך מן התורה", והאריך בראיות ע"ש. [ספר נחפה בכסף ח"ב לא בא לידי תלמידו הרב חיד"א ז"ל כי הוא נדפס אחר פטירתו ולכך לא הזכיר דבריו וז"ב].

ואבן כך כמפורש בתוספות שבת (ל"ד א' ד"ה לא) שאיסור דרבנן שיש לו אסמכתא חמור טפי, ועיין שם בספר ראש יוסף, וכן

דרבנן נכון הוא, אבל יש לי להבין דברי קדשו ז"ל במה שכתב גבי חלוצה, שהרי שיטת רש"י ז"ל שחלוצה לכהן אסורה מן התורה וכנ"ל, וצ"ב.

ודע כי תמה אני על עצמי שעם שרבותינו גאוני בתראי ז"ל שהזכרתי לעיל עסקו הרבה בבירור ענין זה אם חלוצה אסורה לכהן מדאורייתא או מדרבנן, אין אחד מהם שהעיר מדברי תרגום המיוחס ליונתן דסבירא ליה שחלוצה אסורה לכהן מן התורה, וכנ"ל בראש דברינו, ורק הגאון מלבי"ם ז"ל הרגיש בזה.

וכבר נודע מה שכתב רבינו עובדיה מברטנורה ז"ל בפירושו למסכת יבמות (סוף פ"ט) דעם שחלוצה לכהן אסורה מדרבנן, מכל מקום לכהן גדול אסורה מן התורה, ועיין תוספת יום טוב שם והגהות מהרי"ח למשנה שם ושאר מפרשי המשנה שם, ועיין מה שכתב בזה שו"ת שואל ומשיב מהדורה תנינא ח"א (סימן כ"ב ד"ה והנה), ובספר קובץ על הרמב"ם הלכות אישות (פ"א ה"ו) ואכמ"ל.

הדברים השכיחים, נקט גרושה כיון דגירושין שכיחי, עיין יבמות (ל"א א') דאמרו "גירושין שכיחי וגזרו בהו רבנן", ובגיטין (פ"ה ב') מבואר דגירושין שכיחי כמו הודאות והלוואות דשכיחי ועיין רש"י ותוספות שם, וכן הוא בנימוקי יוסף סנהדרין (רפ"ד ד"י רע"ב) שכתב: "גירושין שכיחי טובא, כהודאות והלוואות" ע"ש.

ועיין בזה לגאון מהרש"ם ז"ל בספרו עין הרועים (ד"ס ע"ב אות ב'), ובספר תשובותיו ח"ב (סימן קצ"ה דע"ט ע"ב, וסימן רי"ד אות י"ח), ושם ח"ג (ס"ס ד' אות י' ואות י"ב) עש"ב,

למזמר ולנתיך, לא שותות ולא נוטלות כתובה וכו' מעוברת חבירו ומניקת חבירו לא שותות ולא נוטלות כתובה דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים יכול הוא להפרישה ולהחזירה לאחר זמן", ופירש רש"י ז"ל: "לא שותות, דלא נאמרה פרשה אלא בראויה לקיימה, והכי תניא בספרי כי תשטה אשתו בראויה לאישות הכתוב מדבר פרט לאלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט".

וראיתי בספר מנחת חינוך (מצוה שס"ה אות י"ד) שכתב: "ודע דאף לדעת רש"י דמבואר במשנה דאינן שותות מטעם שאין ראוי לקיימן, מודה הוא דאף באיסור דרבנן גם כן אינן שותות דאין ראוי לקיימן כמו דמבואר במשנה חלוצה לכהן דאינו אלא מדרבנן, וגם שם פלוגתא במעוברת חבירו וכו', אף דאינו אלא מדרבנן, וכן כתב המשנה למלך ע"ש.

והנה מה שכתב רבינו המנחת חינוך ז"ל דאם נשא מעוברת ומניקת חבירו וקינא לה אין הבעל משקה אותה אף דאינו אלא איסור

חלל

כתב רבינו הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות סנהדרין (פט"ז ה"ו): "אינו צריך שני עדים למלקות אלא בשעת מעשה, אבל האיסור עצמו בעד אחד יוחזק, כיצד אמר עד אחד חלב כליות הוא זה, כלאי הכרם הם פירות אלו, גרושה או זונה אשה זו, ואכל או בעל בעדים אחר שהתרה בו, הרי זה לוקה, אף על פי שעיקר האיסור בעד אחד".

ונתעוררתי לדקדק מדוע הרמב"ם ז"ל נקט רק גרושה או זונה, ולא זכר גם חללה, דבעלמא כל אלו השלושה נזכרים כאחד.

וחשבתי לומר בס"ד דהרמב"ם ז"ל נקט

בעי שנים לפוסלו לקהל ישראל, דהא האב דנאמן לומר בני זה ממזר יליף לה מדכתיב יכיר, וכמו כן להעיד שהוא בן גרושה וחלוצה מדכתיב יכיר, כדאיתא בקידושין (ע"ח ב), אם כן מוכח דלית ביה משום נאמנות עד אחד באיסורין, דלא אמרו עד אחד נאמן באיסורין אלא להעיד על דבר שנתהוה במקרה, כמו להעיד אשה זו נעשית גרושה או זונה, דזה הוי ליה כמו נתנסך יינך, אבל להעיד על פסולי קהל בתולדה, הן להעיד ממזר או בן גרושה וחלוצה, דהוא חלל בתולדה, ולפוסלו מקהל כהונה, או קהל ישראל, בזה אין עד אחד נאמן אלא האב מדכתיב ביה יכיר יכירו לאחרים כדאיתא בקידושין וכו'.

ואם כן לפי מה שכתבתי לשיטת הרמב"ם דעד אחד נאמן לומר גרושה או זונה אשה זו לפוסלה לכהונה, אבל להעיד שהוא בן גרושה וחלוצה, שהוא פסול הגוף, ודאי בעי שני עדים, וזה נראה לענ"ד בכוונת הרמב"ם בלשונו שכתב גרושה או זונה אשה זו, ושבק חללה ולא כתב גרושה זונה וחללה אשה זו, אלא כיון דחללה היינו בת גרושה או בת חלוצה, וזה הוי ליה פסולי הגוף מפסולי כהונה, וזה ודאי בעי שנים וכדהוכחנו מהך דרבי יהודה דאמר יכיר דנאמן לומר בני זה בן גרושה או בן חלוצה, ומשמע דאחר אינו נאמן, אלא דוקא להעיד על גרושה או זונה שהוא פסול שנתהוה במקרה, בזה הוא דעד אחד נאמן בה, והוא דקדוק נאות ומכוון ודוק היטב, עכ"ל ק רבינו הגדול זיע"א.

ושמחתי שכבר הוא ז"ל עמד בדקדוק לשון הזהב של הרמב"ם ז"ל, והוא הראה נפלאות מדוע לא כתב הרמב"ם ז"ל חללה, ועיין גם בספר אור שמח שם (ד"ה ולכן), ואני הקטן יעקב כתבתי הנלע"ד בס"ד.

ושם ח"ו (סימן קמ"ו ד"ה ומה), ועוד עיין שם ח"ג (סימן ר"ס) ע"ש. [וק"ק שהגאון מהרש"ם ז"ל לא הזכיר להחיא דגיטין (פ"ח ב') שהבאתי ודברי הראשונים הנ"ל, ועיין היטב בדברי הרשב"א כתובות (נ"ט א'), ומה שכתבתי בזה בחיבורי כרם יעקב (סימן ט' אות ה' דף פ"ב) ובחיבורי שלום יעקב (סימן ד' אות ט' דף פ"ג) עיין שם.

ובן זנות הוי מילתא דשכיחא, וכדכתב חד מן קמאי בשו"ת מהר"י וויל (סימן ע"ג): "כתבו התוספות כתובות (כ' א') ותוספות גיטין (י"ז ב') זנות דאשת איש בעדים והתראה לא שכיח, אבל זנות דעלמא שכיח, אפילו דאשת איש, וכל שכן בפנויה", ועיין בזה לגאון מהרש"ם ז"ל בספר תשובותיו ח"א (סימן ל"ז), ושם (ח"ב סימן קצ"ה ד"ה ובהיתוי בזה, וסימן רי"ד אות י"ד וט"ו ואילך), ושם ח"ג (סימן ד' אות י', וסימן שס"ב), ושם ח"ו (סימן קס"ד, וסימן קצ"ו דר"ג ע"א ודר"ד ע"ב), ושם ח"ז (סימן ע"ח, וסימן ק"ו, וסימן קמ"ט), ושם ח"ח (ס"ס ר"פ), ובספרו דעת תורה יו"ד (סימן ב' אות ל"ה, וסימן נ"ז אות י"א), ובחיבורי הנכתי (ערך זנות) עש"ב.

אבל ענין פסול חלל וחללה הוי מילתא דלא שכיחא, כדכתב להדיא הגאון אביר העיון מהר"ם ׳ חביב ז"ל בספרו המופלא גט פשוט (סימן קכ"ט אות ל"ו דרכ"ב ע"ב), ולכן הרמב"ם ז"ל לא הזכיר זאת ודוק.

ועבשיו ראיתי לכהן הגדול מאחיו זצ"ל, בעל קצות החשן בספר שב שמעתתא (שמעתא ו' פרק ט"ו) שכה כתב: "הנה לפנינו דעת הרמב"ם (בהלכות סנהדרין הנ"ל) דגרושה או זונה לאו דבר שבערה הוא, ועד אחד נאמן בה וכמו שאר איסורין הוא, אלא דבן גרושה ובן חלוצה כיון דפסולו בגופו והוא מפסולי כהונה, וכיון דהוא מפסולי קהל כהונה, הוא זה דבעי שנים, וכמו להעיד על אחד שהוא ממזר, דודאי

חידושי סוגיות

(כתובות פ"ו א')

בענין אם כופין להניח תפילין

[מנוחת שלום חי"ב סי' ד']

תשנ"ט.

ופלא על המנחת חינוך דאישתמיט ליה זה"עכ"ל.

ועם שאיני כדאי, מכל מקום מה שהוא ז"ל כתב כמה פעמים שבודאי שכופין על מצות תפילין, נעלם ממני ודאי זה מנין, כי ראיתי בשו"ת מן השמים (סימן כ"ו) שרבינו יעקב ממרויש ז"ל כה שאל: "עוד שאלתי על שאינם מניחים תפילין בכל יום, אם היא עבירה גדולה ועונשה מרובה, ודומה למי שאומרים לו עשה סוכה ואינו עושה לולב ואינו נוטל שמכין אותו עד שתצא נפשו או שייעשה, או אם יש לו טענה בעבור שצריכין גוף נקי שלא יישן בהם ושלא יפיח בהם, ומטעם זה אין אנחנו מניחים אותם בכל היום.

והשיבו אין אומרים במצות זו דומה לזו, כי יש מצות קלות כגון סוכה ולולב והדומה להם שהמבטל אותם עונשו מרובה שדומה ככופר בהן, ואינו דומה מבטל מקצת המצוה למבטל כולה דלא ניתנה התורה למלאכי השרת.

כל זה השיבו לי באמת, ונראה שאין עונשו מרובה כמבטל מצות סוכה, אך פשיעה היא בידינו כשאין אנחנו מניחין אותם מיראה שמה יישן בהם ושמה יפיח בהם, כי טוב לבטל מקצתה למבטל כולה". עד כאן משו"ת מן השמים.

בתובות (פ"ו סע"א): "תנינא במה דברים אמורים במצות לא תעשה, אבל במצות עשה, כגון שאומרים לו עשה סוכה, ואינו עושה, לולב ואינו עושה, כופין אותו עד שתצא נפשו".

וראיתי לגאון המובהק רבי שמעון פאלק זצ"ל בספרו היקר שו"ת שם משמעון יו"ד (סימן כ"ו דק"י ע"א) שכה כתב: "ועוד יש לומר דהחומרא שבספר תורה ותפילין על מזוזה היא מצד שעליהן כופין, כמו שכתב בפשיטות במנחת חינוך (מצוה תרי"ג) שכופין על מצות ספר תורה ע"ש.

ועל מצות תפילין ודאי כופין ומכין עליהם, דאף שתפילין מאריכין ימים מכל מקום אין זה אלא מצד שכתוב בהם ה' עליהם יחיו וכנ"ל, אלא לא מצד למען ירבו ימיכם, דאף אם נאמר דמקרא נדרש לפניו ולפני פניו, ועיין שדי חמד (מערכת ע' כלל ע"ה), מכל מקום לפני דלפני פניו ודאי לא נדרש לשום מאן דאמר, ומה שכתב בשיטה מקובצת ברכות (דף כ"ד) דכתיב בתפילין למען יאריכון ימך ולמען ירבו ימיכם, הוא מדרש פליאה ודאי, וכיון שאין בהם על כל פנים מתן שכרם בצידם ודאי כופין ומכין על מצות תפילין, מה שאין כן מזוזה ודאי שאין כופין עליה כיון שעליה ודאי קאי למען ירבו ימיכם, וכמו שכתב בברכי יוסף יו"ד (סימן רפ"ה), ובנחלת צבי יו"ד (סימן רמ"ב)

שתצא נפשו, וגם בשו"ת חתם סופר יו"ד (סימן רמ"א) פשיטא ליה שגם בתפילין מכין אותו עד שתצא נפשו, והגה"ק מבוטאשטאש ז"ל בהגהות אשל אברהם מהדורה תנינא או"ח (סימן כ"ה ד"ז ע"א) כתב דמי שאומרים לו להניח תפילין ואינו מניח מכין אותו עד שתצא נפשו ע"ש, והגרי"פ פרלא ז"ל בביאורו לספר המצוות דרס"ג ז"ל ח"ג (דף ר"ו) האריך בזה ושנה ושילש דעל מצות תפילין כופין אותו עד שתצא נפשו, הרי שדעת גדולי האחרונים דמצות תפילין כשאר המצוות דכופין.

והביא עוד שבשו"ת שאילת יעקב (סימן ל"א) כתב דאין כופין על תפילין, ולכן רז"ל לא הזכירו תפילין, ושבספר תפארת יעקב על מסכת גיטין (דף ס"א) כתב: "ודע דבעיקר המחלוקת [בברכות מ"ז ב'] בקריאת שמע ותפילין וציצית, יש לתת טעם במה נחלקו. ונראה לי דתנא קמא סובר דוקא קריאת שמע דחזינן דמבטל מצות עשה, אבל תפילין יש לומר דחושש להיסח הדעת וגוף נקי, ואינו יכול לשמור עצמו לכן אינו מניח תפילין ולא הוי עם הארץ", ועוד עיין לו שם בשו"ת ציון לנפש חיה (סימן מ"ה אות מ"ה) ועוד שם (סימן ק"ט אות ו') ודוק. [וק"ק שבעוצם בקיאותו שלא הביא דברי הרב שם משמעון דלעיל].

עוד מצאתי לו לגרז"ו ז"ל שגם בהגהותיו לספר כל בו (סימן ע"ה) עמד בזה והעיר על האחרונים הנ"ל שכתבו דכופין על מצות תפילין וסיים "ופלא שזה היפך דעת הראשונים ז"ל" שאין כופין וכמו שכתבו בשו"ת מן השמים ובשו"ת רבינו חיים אור זרוע וכנ"ל וצ"ע.

ופשט לשונו מראה דשאני מצות תפילין ממצוות סוכה ולולב, ובודאי מהטעם שכתב ש"ש לו טענה בעבור שצריכין גוף נקי שלא יישן בהם ושלא יפיח בהם" ודוק. [ועיין לקמיה משו"ת רבי חיים אור זרוע].

ומצאתי לגרז"ו לייטר ז"ל בספרו שו"ת בית דוד (סימן ע"ח) שנשאל בזה אם כופין על תפילין, והשיב שבשו"ת שעות דרבנן (ד"ס ע"ב ד"ה ומעתה) פשיטא ליה דגם בתפילין מכין אותו עד שתצא נפשו ע"ש, אבל לדידי מבעיא טובא כיון דקיימא לן שמי שאין לו גוף נקי פטור מן התפילין, אם כן הרי יכול לטעון שאין לו גוף נקי, ונזכרתי משו"ת רבינו חיים אור זרוע (סימן קצ"ה) שכתב ומדוע לא חשב [בכתובות פ"ו א'] מצות תפילין, ושמא יאמר אין גופו נקי", ואחר כך הביא דברי שו"ת מן השמים דלעיל ע"ש.

ובסוף ספר בית דוד הנ"ל מהדורה החדשה (דף קכ"ז) בתשובת הגאון מהרצ"א מבערטש ז"ל הי"ד רצה להוכיח מסנהדרין (פ"ח ב') דאין כופין ומכין על תפילין ע"ש.

ואחר כך ראיתי לגרז"ו ז"ל בספרו שו"ת ציון לנפש חיה (סימן נ"ו) ששם בא לו יותר בארוכה בנדון זה, ולפי הנראה היא תשובה אל הגאון מהרצ"א מבערטש ז"ל הי"ד הנ"ל. [אלא שהדברים שם אינם דבריו שלו הנדפסים בסוף ספרו בית דוד הנ"ל וצ"ב].

עוד הביא שם דברי שו"ת חות יאיר (סימן קס"ו) שכתב "עשה דרמיה עליה שאינו מניח תפילין ונוטל לולב פשיטא, דמענישין אותו מן השמים, שהרי בית דין מכין אותו לקיימן עד